

Kansen voor plattelandsvernieuwing op Voorne-Putten

Westelijke Land- en Tuinbouw Organisatie

Kansen voor plattelandsvernieuwing op Voorne-Putten

**J. van Miltenburg
P. Terwan**

**WLTO-afdeling Voorne-Putten
Stichting In Natura West
Haarlem, juni 2002**

Voorwoord

De landinrichting van Voorne-Putten was nog maar nauwelijks beëindigd of de afbrokkeling was alweer begonnen. Sinds die tijd is ons gebied overspoeld door een lawine aan plannen van de provincie, de stadsregio Rotterdam en de gemeenten op Voorne-Putten. Plannen die elkaar vaak bestreden of overlaptten. Kortom, een lappendeken waar geen touw aan vast was te knopen, met als gevolg onrust en onzekerheid voor de betrokken agrarische ondernemers op Voorne-Putten.

Mede op aandringen van de WLTO heeft de Provincie Zuid-Holland het initiatief genomen om zowel de overheden als de maatschappelijke organisaties rond de tafel te krijgen. Het doel was niet alleen om te komen tot een gemeenschappelijke visie over de ruimtelijke ontwikkeling van ons gebied maar ook om na te gaan of de boeren en tuinders zelf daaraan een bijdrage zouden kunnen leveren. Vooropgesteld natuurlijk dat die bijdrage zou uitmonden in een of andere vorm van economische activiteit. Dit overleg heeft geleid tot het tot stand komen van de nota Gebiedsgerichte Aanpak Voorne- Putten-Rozenburg.

Aan de WLTO werd verzocht om na te gaan of er onder de leden voldoende draagvlak zou bestaan om te komen tot enigerlei vorm van agrarisch natuurbeheer, streekeigen productie, agrotourisme enzovoort. Mede dank zij financiële bijdragen van provincie en Rabobank heeft de ledenvergadering van onze organisatie in haar vergadering van november 1999 besloten om dit onderzoek te gaan starten en heeft daarvoor een projectgroep samengesteld om aan dit project leiding en invulling te geven.

Inmiddels heeft deze projectgroep haar werkzaamheden met verve afgerond en hopelijk zal al dit werk nog een vervolg krijgen. Ik ben er in elk geval blij mee.

B. Groeneweg

Oud-voorzitter WLTO-afdeling Voorne-Putten

Bij de presentatie van de eindrapportage 'Kansen voor plattelandsvernieuwing op Voorne-Putten' wil ik als voorzitter van de projectgroep mijn waardering uitspreken voor de inzet van de medeleden van deze commissie, te weten Seya Vrij, Nico Sas en Wout Lugtenburg. Zij hebben met hun kennis van dit gebied en van de bedrijfsgenoten die hier wonen en werken, bijgedragen om tot een gedegen eindrapportage te komen.

Dit onderzoek en deze rapportage zouden zonder de begeleiding van mensen van de Stichting In Natura West niet mogelijk zijn geweest. Daarom dus zeker ook een woord van dank aan diegenen die gedurende dit onderzoek de commissie behulpzaam waren.

Dit rapport geeft een duidelijk beeld van de werkwijze die door ons is gevolgd en hoe ze uiteindelijk is gekomen tot de conclusies en aanbevelingen. In een gebied waar vele soorten bedrijven aanwezig zijn is het moeilijk tot een eensluidend advies te komen.

Duidelijk is wel dat plattelandsvernieuwing een begrip is dat moet groeien in de tijd en in de gedachtenvorming van de agrarische ondernemer. Naast een 'traditioneel' geleid bedrijf zijn er zeker ook mogelijkheden om de in dit onderzoek genoemde onderwerpen een kans te geven. Tegenover de inspanning die deze ondernemers leveren moet dan wel een betrouwbare overheid staan die deze inzet naar waarde weet te belonen.

Met dit wederzijds vertrouwen zijn er op Voorne-Putten goede resultaten te bereiken.

W.J. Parlevliet

Voorzitter Projectgroep Plattelandsvernieuwing Voorne-Putten

Dankwoord

Begin 2000 ontving de WLTO-afdeling Voorne-Putten subsidie voor een onderzoek naar de mogelijkheden en het draagvlak voor plattelandsontwikkeling op Voorne-Putten. Dit onderzoek is bedoeld om een meer concrete invulling te geven aan de onderwerpen agrarisch natuurbeheer, agrotourisme, streekproducten en biologische landbouw uit het *Gebiedsgerichte plan van aanpak Voorne-Putten-Rozenburg* (1999) van de provincie Zuid-Holland. Zonder de inzet, het enthousiasme en de energie die alle betrokkenen in het project hebben gestoken, zou dit onderzoek niet het huidige resultaat hebben gehad. Wij zijn alle betrokkenen zeer veel dank verschuldigd. Een aantal daarvan willen we met name noemen.

Bij de aanvraag van het project was toenmalig WLTO-voorzitter Bas Groeneweg de grote motor. Samen met Annet Stegeman van In Natura West heeft hij veel werk verzet. Ze hebben met elan medestanders gezocht en gevonden.

De uitvoering van het project kwam te liggen in handen van een plaatselijke projectgroep. Daarin hadden zitting:

- Joop Parlevliet uit Hellevoetsluis (voorzitter);
- Wout Lugtenburg uit Geervliet;
- Nico Sas uit Simonshaven;
- Seija Vrij - Arkenbout uit Oudenhorn;
- Plona van Beek uit Zuidland (vanaf medio 2001).

De leden van de projectgroep hebben zeer veel tijd en energie gestoken in het zoeken naar mogelijkheden en wegen om de plattelandsvernieuwende activiteiten op het eiland een impuls te geven. Ook hebben zij deelgenomen in de diverse werkgroepen die tot taak hadden concrete plannen te bedenken en uit te voeren. De projectgroep werd het eerste jaar bijgestaan door Andrea Terbijhe van In Natura West. Wij danken haar voor haar waardevolle bijdrage aan het project.

Yvonne de Snoo uit Heenvliet heeft in de laatste fase van het project een grote bijdrage geleverd door de organisatie van de slotmanifestatie en de uitgave van de bijbehorende folder op zich te nemen. Hiervoor zijn wij haar zeer erkentelijk.

Arie van den Brand (voormalig directeur van In Natura West), Sjaak Hoogendoorn (toentertijd voorzitter van agrarische natuurvereniging Lange Ruige Weide in Driebruggen) en Peter de Koeijer (project Zonnestraal, Brouwershaven) hebben in de 'aftrapfase' van het project een belangrijke rol gespeeld bij het losmaken van de discussie over plattelandsvernieuwing en bij de 'blik over de grenzen van het eiland'.

Diverse agrariërs hebben zich in werkgroepen of eenmalige bijeenkomsten gebogen over de kansen en knelpunten van de vier thema's. Wij willen ieder die tijd heeft vrijgemaakt voor deze bijeenkomsten hartelijk danken voor de inbreng in en de bijdrage aan het project. De praktische inbreng van deze agrariërs was voor het slagen van het onderzoek van grote waarde. De werkgroep agrotourisme kreeg in de loop van het project een vaste samenstelling:

- Leo van der Valk uit Vierpolders, namens de PR commissie Land- en Tuinbouw;
- Gerie Roest uit Vierpolders, tuinbouwbedrijf met huisverkoop;
- Ineke Hoftijzer uit Zwartewaal, melkveebedrijf met excursies;
- Dominique Boelen, directeur van de VVV;

- Seija Vrij uit Oudendoorn, namens de projectgroep plattelandsvernieuwing.
Zij hebben kritisch meegedacht bij het tot stand brengen van een brochure over agrotourisme en een belangrijke bijdrage geleverd aan de inhoud ervan.

Het project werd op grote lijnen gestuurd door een begeleidingscommissie. Hierin namen deel:

- J. Moraal en P. Uijtdewilligen, Provincie Zuid-Holland;
- J.E.R. Wiltenburg, Gemeente Bernisse;
- A. Meijer, Gemeente Spijkenisse;
- P.T. Verkerk, Gemeente Brielle (inmiddels van functie veranderd);
- L.J. den Dikken, Gemeente Hellevoetsluis;
- L. Dorst, Gemeente Westvoorne;
- N. Zevenbergen, Rabobank Midden Voorne;
- J.C. Wielhouwer, Rabobank Westvoorne;
- P.W. Boeren, Stichting Natuur en Landschap Voorne-Putten, namens de natuur- en milieuorganisaties;
- Mw. M.D. Friele, Waterschap De Brielse Dijkkring;
- A.J. de Bruyn, Groenservice Zuid-Holland;
- Mw. D.G.P. Boelen, Bureau voor Toerisme en Recreatie (VVV);
- Mw. P. van Beek, WLTO-afdeling Voorne-Putten.

Wij danken hen voor hun inbreng in het project en hun opbouwend-kritische houding.

Namens In Natura West:

José van Miltenburg

Paul Terwan

Barbara Rodenburg (projectleider)

Juni 2002

Inhoud

Voorwoord

Dankwoord

Inhoud

Samenvatting

1. Inleiding

2. Werkwijze

3. Agrarisch natuur- en landschapsbeheer

- 3.1 Natuur en landschap van Voorne-Putten
- 3.2 Wat gebeurt er al aan agrarisch natuurbeheer?
- 3.3 Aanpak
- 3.4 Draagvlak onder agrariërs
- 3.5 Beleidsmatige aspecten
- 3.6 Perspectieven

4. Agrotourisme

- 4.1 Positie agrotourisme
  - 4.1.1 Landelijke beleidskaders
  - 4.1.2 Masterplan Recreatie en Toerisme
  - 4.1.3 Markt voor agrotourisme
- 4.2 Agrotourisme op Voorne-Putten
  - 4.2.1 Inventarisatie
  - 4.2.2 Nieuwe activiteiten
- 4.3 Perspectieven
  - 4.3.1 Nieuwe agrotouristische activiteiten
  - 4.3.2 Inspelen op markt en trends

5. Streekproducten

- 5.1 Definitie streekproduct
- 5.2 Meerwaarde streekproducten
- 5.3 Kansen, voorwaarden en mogelijke knelpunten
- 5.4 Streekproducten op Voorne-Putten
- 5.5 Perspectieven

6. Biologische land- en tuinbouw

- 6.1 Positie biologische land- en tuinbouw op Voorne-Putten
- 6.2 Aanpak
- 6.3 Oriëntatietraject
- 6.4 Perspectieven

7. Conclusies, aanbevelingen en stappenplan

Bronnen

Bijlage:

Projectidee gebiedsmakelaar plattelandsonwikkeling Zuid-Hollandse eilanden

Samenvatting

Welke kansen zijn er voor platteland vernieuwing op Voorne-Putten? Met die vraag startte de WLTO-afdeling eind 1999 een onderzoek, toegespitst op de onderwerpen agrarisch natuurbeheer, agrotourisme, streekproducten en biologische landbouw. Het onderzoek beperkte zich aanvankelijk tot de deelgebieden Holle Mare, De Waal-Merrevliet, Quackpolder-Noord en polder Schuddebeurs, maar verbreedde zich allengs tot het gehele eiland.

Animo zeker aanwezig

Op Voorne-Putten blijkt zeker animo aanwezig voor platteland vernieuwingsactiviteiten. Vooral agrarisch natuurbeheer en agrotourisme scoren goed. Bij een meningspeiling in de vier genoemde deelgebieden bleken de grondgebruikers in beginsel belangstelling te hebben voor wel 25 maatregelen op het gebied van natuur- en landschapsbeheer. Daarbij gaat het om weidevogelbeheer, botanisch beheer van graslanden, slootkanten, akkerranden, dijken en braakgelegde akkers, natuurvriendelijke beheer van waterlopen, opvang van ganzen en andere ‘grazende vogels’ en onderhoud van landschapselementen. Waar het gaat om agrotourisme, zijn gedurende het project reeds twee activiteiten ontplooid: opname van een aantal te bezoeken bedrijven in een fietsroutefolder en publicatie van een brochure waarin twaalf bedrijven zich presenteren met hun toeristisch-recreatieve aanbod. Ook voor biologische landbouw is belangstelling: twaalf bedrijven hebben – gefinancierd uit een apart project – deelgenomen aan een oriëntatietraject. Voor streekproducten worden weinig kansen gezien.

Van animo tot activiteit

In het project is eerst het ‘aanbod’ aan activiteiten verkend. In de vertaalslag van animo naar activiteit, ofwel in de confrontatie tussen aanbod en vraag, doen zich echter serieuze handicaps voor. Dat speelt bijvoorbeeld bij agrarisch natuurbeheer, waar de aanvankelijke animo uiteindelijk slechts voor een klein deel is verzilverd. Uiteindelijk is het eiland vooral aangewezen op de nieuwe Subsidieregeling agrarisch natuurbeheer (SAN), die slecht blijkt te passen bij de wensen van de agrariërs, zowel inhoudelijk als financieel. In combinatie met de onzekerheid over het SAN-budget en de trage besluitvorming resulteerde dit in een drastisch geslonken enthousiasme. Andere financieringsbronnen zijn niet voorhanden of zijn sterk gericht op typen natuur waaraan agrariërs slechts een marginale bijdrage kunnen leveren (zoals Deltanatuur).

Ook van de deelnemers aan het oriëntatietraject biologische landbouw is vooralsnog niemand omgeschakeld. Hier spelen knelpunten ten aanzien van de bedrijfsvoering (teelttechniek), de productafzet (weinig samenwerking in de keten) en de financiële risico’s (ontoereikende omschakelingsregeling van de overheid).

Al met al liggen bij ongewijzigd beleid, dus op korte termijn, de beste kansen bij agrotouristische activiteiten.

Stappenplan

Wil de aanwezige animo beter worden benut en verder worden aangewakkerd, dan is allereerst een solide ondersteunings- en professionaliseringsstructuur nodig. Die kan worden gecreëerd door:

- bestaande organisaties hiertoe beter toe te rusten. Zo overweegt de WLTO-afdeling om een portefeuillehouder platteland vernieuwing te introduceren,
- een gebiedsplatform voor uitwisseling van informatie en ideeën in het leven te roepen;

- het aanstellen van een ‘gebiedsmakelaar’ (voor het afstemmen van vraag en aanbod en het aanjagen en begeleiden ideeën en activiteiten), bijv. met middelen uit het Leader-programma.

Ten tweede is een betere verkenning en definiëring van de vraag van groot belang. Nu blijkt het aangetroffen aanbod maar mondjesmaat te passen bij de (koopkrachtige) vraag. Waar het gaat om diensten die vooral (agrarisch natuurbeheer) of deels (biologische landbouw) zijn aangewezen op overheidsmiddelen, is een betere match tussen praktijk en regelgeving gewenst. Hoewel de term gebiedsgericht beleid grote populariteit geniet, blijkt de praktijk erg weerbarstig. Maatwerk van zowel vraag- als aanbodzijde is echter cruciaal om plattelandsvernieuwing op Voorne-Putten tot een succes te maken. Daar waar het gaat om diensten en producten die vooral via de private (consumenten-)markt moeten worden gefinancierd, zijn marktverkenning, profilering en samenwerking de trefwoorden. Er liggen goede kansen voor verbetering en uitbreiding van het agrotouristische aanbod, maar daarvoor moet nauw worden samengewerkt, zowel tussen agrariërs onderling als met toeristische organisaties – bijvoorbeeld in het kader van het Masterplan Recreatie en Toerisme Voorne-Putten. In het kielzog daarvan kan – bij een wervende gebiedsprofilering en -promotie – wellicht ook de markt voor streekproducten beter worden ontsloten; potentiële afzetmarkten in de sterk verstedelijkte omgeving en op het toeristisch drukbezochte eiland zijn er immers genoeg.

1. Inleiding

De provincie Zuid-Holland heeft eind 1999 het *Gebiedsgerichte plan van aanpak Voorne-Putten-Rozenburg* uitgebracht. Dit plan van aanpak is het resultaat van een gebiedsgericht proces dat, naar aanleiding van een in mei 1998 door Gedeputeerde Staten vastgestelde startnotitie, is opgestart. Doel van het project is te “komen tot versterking van de recreatieve en ecologische infrastructuur, met een breed draagvlak voor de geformuleerde voorstellen”. Bij de totstandkoming van het Gebiedsgerichte plan van aanpak was een breed scala aan partijen betrokken, waaronder de WLTO.

Het *Gebiedsgerichte plan van aanpak* bevat een visie op hoofdlijnen voor het gebied. Het plan van aanpak voorziet bovendien in het in gang zetten en uitvoeren van een groot aantal deelprojecten, passend binnen de thema's recreatie, natuur, water en platteland vernieuwing. De WLTO staat als projecttrekker genoemd bij een aantal deelprojecten op het gebied van agrarisch natuurbeheer, agrotourisme / recreatief medegebruik en streekproducten. De WLTO heeft vervolgens samen met de Stichting In Natura een overkoepelend project geformuleerd waarin de ‘agrarische’ deelprojecten een plaats hebben: *Mogelijkheden en draagvlak voor plattelandsontwikkelingsactiviteiten op Voorne-Putten*. Hiervoor is financiering gevonden bij de provincie Zuid-Holland en de gezamenlijke Rabobanken op Voorne-Putten en Rozenburg.

Doelen en onderzoeksvragen

De *doelen* van het project zijn de volgende:

1. Inzicht krijgen in de mogelijkheden voor platteland vernieuwingsactiviteiten op Voorne-Putten en in de animo daarvoor onder agrariërs op het eiland.
2. Voorstellen doen om de aanwezige animo te verzilveren, cq. concrete activiteiten van de grond te tillen.

Na afloop van het project moet duidelijk zijn, op welke wijze de land- en tuinbouw op Voorne-Putten invulling kan en wil geven aan het *Gebiedsgerichte plan van aanpak*.

Hierbij zijn de volgende *onderzoeksvragen* geformuleerd:

1. Welke mogelijkheden zijn er op Voorne-Putten voor agrarisch natuurbeheer, plattelandstoerisme / recreatief medegebruik, streekproducten en omschakeling naar biologische land- en tuinbouw? En wat is hiervoor de animo onder de agrariërs op het eiland?
2. Hoe kunnen de mogelijkheden en gebleken animo worden benut? Welke mogelijkheden zijn er voor (structurele en/of incidentele) financiering van vervolgvragen?
3. Welke eisen stelt benutting van mogelijkheden aan de uitvoeringsorganisatie? Moet er een aparte organisatie (bijv. een agrarische natuurvereniging) worden opgericht? Zo ja, hoe kan deze gestalte krijgen en welke activiteiten kan deze ontplooiën? Zo nee, hoe kunnen bestaande organisaties de nieuwe taken oppakken?
4. Is een fasering van werkzaamheden mogelijk of zelfs gewenst? Zo ja, hoe ziet een stappenplan eruit?

Inhoudelijke en geografische afbakening

Platteland vernieuwing is in deze studie inhoud gegeven met vier thema's: agrarisch natuurbeheer, agrotourisme, streekproductie en biologische land- en tuinbouw. Ten opzichte van de onderwerpen die het *Gebiedsgerichte plan van aanpak* zelf al noemt, is biologische land- en tuinbouw een nieuw, aanvullend thema.

Het *Gebiedsgerichte plan van aanpak* noemt drie thema's die over het gehele eiland moeten worden bestudeerd (agrarisch natuurbeheer, agrotourisme en streekproductie), maar noemt

vervolgens wel enkele gebieden waar bijzondere aandacht op zijn plaats is: Quackpolder-Noord (agrarisch natuurbeheer, agrotourisme), Holle Mare (agrarisch natuurbeheer) en Waal-Merrevliet (platteland vernieuwing in brede zin).

Omdat in het aanpalende Plan Deltawig de polder Schuddebeurs als aandachtsgebied is opgenomen, is dit gebied als vierde ‘deelgebied met bijzondere aandacht’ in het project opgenomen.

Leeswijzer

In hoofdstuk 2 zetten we de gevolgde werkwijze uiteen. In de hoofdstukken 3 tot en met 6 gaan we meer gedetailleerd in op de gevolgde werkwijze per thema en schetsen we de perspectieven voor achtereenvolgens agrarisch natuur- en landschapsbeheer, agrotourisme, streekproducten en biologische landbouw. In hoofdstuk 7 beschrijven we onze conclusies en aanbevelingen, gevolgd door een stappenplan om platteland vernieuwingsactiviteiten in praktijk te brengen.

2. Werkwijze

De werkwijze in het project is grofweg als volgt geweest:

1. De WLTO-afdeling Voorne-Putten, aanvrager van en opdrachtgever voor de uitvoering van het project, heeft de uitvoering grotendeels uitbesteed aan de stichting In Natura West, de overkoepelende organisatie van agrarische natuurverenigingen in West-Nederland. De inhoudelijke verantwoordelijkheid voor en de dagelijkse leiding van het project lag echter bij een lokale projectgroep van vier agrariërs, die het project namens het WLTO-afdelingsbestuur intensief heeft begeleid en soms ook zelf uitvoerende taken heeft verricht. De projectgroep kwam gemiddeld een keer per maand bij elkaar.
2. Voor de aansturing op hoofdlijnen is een zeer breed samengestelde begeleidingscommissie in het leven geroepen, waarin de financiers en vele andere plaatselijke, regionale en provinciale partijen deelnamen. De begeleidingscommissie besprak de voortgang van het project en wisselde relevante informatie uit. De begeleidingscommissie is vier keer bij elkaar geweest.
3. In eerste instantie was het onderzoek gericht op vier aandachtsgebieden, te weten Quackpolder-Noord, Holle Mare, Waal-Merrevliet en de polder Schuddebeurs.
4. In het begin van het project heeft uitwisseling plaatsgevonden met plattelandsvernieuwingactiviteiten in andere gebieden. Zo zijn er inleidingen geweest vanuit het Zeeuwse akkerbouwproject 'Zonnestraal' en vanuit de agrarische natuurvereniging 'Lange Ruige Weide' in Driebruggen (Zuid-Hollands weidegebied).
5. Voor het verkennen van de animo voor de vier onderscheiden thema's; agrarisch natuurbeheer, agrotourisme, streekproducten en biologische landbouw zijn de grondgebruikers uit de vier aandachtsgebieden verschillende malen rond de tafel genodigd: om te beginnen tweemaal plenair begin 2000.
6. In de mei 2000 zijn twee excursies gehouden naar gebieden waar al enige tijd een natuurvereniging of milieucoöperatie succesvol opereert: naar de Alblasserwaard / Vijfheerenlanden en naar de Zak van Zuid-Beveland. De excursies waren bedoeld voor de deelnemers aan de groepsbijeenkomsten en het WLTO-afdelingsbestuur. Tijdens de excursies zijn o.a. voorbeelden van neventakken op agrarische bedrijven bekeken.
7. Om de mogelijkheden voor plattelandsontwikkeling op een concrete manier onder de aandacht van de grondgebruikers in het gebied te brengen, heeft de projectgroep in oktober 2000 een soort "menukaart" opgesteld. Hierop zijn de mogelijkheden voor agrarisch natuurbeheer, recreatie en agrotourisme, streekproducten en biologische landbouw helder weergegeven. Ook is besloten de bijeenkomsten kleinschaliger te houden. In elk van de vier gebieden is daarom een aparte discussiebijeenkomst georganiseerd in november 2000. Deze maal lag het accent sterk op agrarisch natuurbeheer.
8. In 2000 zijn de mogelijkheden voor plattelandsontwikkeling en de vorderingen in het project ook in breder gezelschap besproken:
  - op 5 april is er een algemene informatieavond gehouden voor alle land- en tuinbouwbedrijven op Voorne-Putten. Spreker was Arie van den Brand, directeur van In Natura en afkomstig van Voorne-Putten. Hij heeft een lezing gehouden over het Brusselse landbouwbeleid en de gevolgen daarvan en van andere ontwikkelingen, voor de landbouw op Voorne-Putten. Het doel van de avond was om de deelnemers een goed beeld te schetsen van wat er op de land- en tuinbouw afkomt;
  - omdat ook agrariërs van buiten de vier deelgebieden belangstelling kregen voor de plannen, is het project ook toegelicht en bediscussieerd tijdens een ledenvergadering van de WLTO-afdeling Voorne-Putten op 23 november 2000.

9. Kort daarna heeft de projectgroep besloten om de werkingssfeer van het project uit te breiden naar het gehele eiland. Ook is besloten tot het uitbrengen van een nieuwsbrief die de agrariërs op het eiland structureel op de hoogte moet houden van de vorderingen en actualiteiten in het project. Deze is in het kader van het project vier keer uitgebracht.
10. Actieve terugkoppeling van en discussie over de voortgang met de agrariërs in het gebied vond meerdere malen plaats in de ledenvergaderingen van de WLTO-afdeling.
11. Voor het verkennend onderzoek hebben we begin 2001 twee tijdelijke gebiedswerkgroepen geformeerd: één voor plattelandstoerisme en streekproducten en één voor biologische landbouw. In deze werkgroepen namen (naast één of twee leden van de centrale WLTO-projectgroep) geïnteresseerde agrariërs deel en enkele andere gebiedsdeskundigen. De werkgroepen gaven aan waar de kansen en knelpunten lagen op Voorne-Putten en konden richting geven aan het zoekproces.
12. Daarnaast hebben we uiteraard literatuuronderzoek verricht. Ook hebben we ons georiënteerd op bestaande activiteiten op het gebied van plattelandsvernieuwing en hebben we gesprekken gevoerd met mensen die ervaring hebben met ontwikkelen en opzetten van activiteiten voor plattelandsvernieuwing en met deskundigen en organisaties op het gebied van agrarisch natuurbeheer, agrotourisme, streekelijke productie en biologische landbouw.

In de volgende hoofdstukken over de afzonderlijke thema's zal de werkwijze waar nodig in meer detail worden beschreven.

3. Agrarisch natuur- en landschapsbeheer

Welke perspectieven zijn er op Voorne-Putten voor (uitbreiding van het) agrarisch natuur- en landschapsbeheer? Daarover gaat dit hoofdstuk. We beschrijven achtereenvolgens:

- natuur- en landschapswaarden van Voorne-Putten;
- lopende activiteiten op het gebied van agrarisch natuurbeheer;
- de in het project gevolgde aanpak en ontplooiende activiteiten;
- de aangetroffen animo voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer;
- beleidsmatige aspecten van (uitbreiding van) agrarisch natuurbeheer;
- de perspectieven voor de komende jaren.

3.1 Natuur en landschap van Voorne-Putten

Natuur- en landschapswaarden

Als het gaat om natuur en landschap van Voorne-Putten, denkt bijna iedereen in eerste instantie aan de befaamde duinen (Voorne's duin) en aan de natuur van getijdengebieden. Toch is ook het 'binnendijkse' cultuurlandschap waardevol. Daarbij gaat het vooral om:

- gebieden met restanten van oude kreken en met zilte invloeden. Deze zijn vooral botanisch interessant;
- vochtige en voedselarme graslanden, bijvoorbeeld boezemgebieden. Ook deze zijn botanisch interessant;
- de meer open weidegebieden, die vooral interessant zijn voor weidevogels (broedvogels en doortrekkers) en voor wintergasten (m.n. kol- en brandganzen);
- een aantal botanisch interessante akkerranden;
- een aantal botanisch interessante dijken met extensieve beweiding en plaatselijk kwel;
- verspreide rietlanden, rietkragen en andere moerassige elementen in het cultuurlandschap.

Een deel van de botanisch meest waardevolle graslanden is inmiddels aangekocht door natuurbeschermingsorganisaties (o.a. in Welvliet, Abbenbroek, Holle Mare en Strypse weterring).

Beleid voor Voorne-Putten

Het recente natuurbeleid voor Voorne-Putten is beschreven in de provinciale nota *Kleur bekennen* (2000) met een bijbehorende natuurdoelenkaart. Ook hierin ligt het accent op de natuur van kust en duin. Kijken we naar de prioritaire natuurdoelen en clusteren we de vele onderscheiden doeltypen enigszins, dan ontstaat het volgende beeld:

- zoet water: 799 ha;
- duinen: 862 ha;
- zoute en brakke getijdenlandschappen: 125 ha;
- bosgemeenschappen: 122 ha;
- graslanden: 26 ha.

Daarnaast onderscheidt de nota voor Voorne-Putten een aantal gebieden met als doeltype 'grasland' (de minder bijzondere graslanden) en een aantal landbouwgebieden waar het doeltype nog nader moet worden bepaald. Veel landbouwgronden vallen dus niet onder de prioritaire natuurdoelen.

De provinciale natuurdoelenkaart is het beleidsmatige kader voor toepassing van de subsidie-regelingen van het Programma Beheer, resp. voor het provinciale beheersgebiedplan (voor gebieden met hoofdfunctie landbouw, verschenen in 2001) en het toekomstige natuurgebied-

plan (voor gebieden met hoofdfunctie natuur, te verschijnen in 2003). Het *Beheersgebiedplan Zuid-Holland* (2001) noemt als doelen voor het landbouwgebied:

- in de grotere graslandcomplexen: botanisch beheer en weidevogelbeheer;
- botanisch beheer van perceelsranden (graslanden en akkers) en versterking van de ecologische verbindingszones langs kreken.

De landschapsdoelen voor Voorne-Putten zijn (voor zover ons bekend) niet apart geformuleerd.

3.2 Wat gebeurt er al aan agrarisch natuurbeheer?

Voorne-Putten is niet helemaal ‘blanco’ waar het gaat om natuur- en landschapsbeheer. Er lopen de volgende activiteiten:

‘Oude’ beheerscontracten

Ook voordat de regelingen van het Programma Beheer van kracht werden, konden agrariërs op Voorne-Putten natuurcontracten sluiten met de overheid, en wel op basis van de Regeling beheersovereenkomsten (Rbo, later Rbon geheten). Dat gebeurde op basis van het *Beheersplan voor het beheers- en reservaatgebied Voorne-Putten* uit 1992. Dit plan maakte het mogelijk om beheersovereenkomsten te sluiten op 262 ha, waarvan 173 ha in beheersgebied en 89 ha in (nog niet verworven) reservaatgebied. Daarbij waren de volgende pakketten opgesteld:

- bergboerenbeheer (handhaven natuurlijke handicaps);
- botanisch en weidevogelbeheer op gehele percelen;
- perceelsrandenbeheer grasland;
- wintergastenbeheer (ganzenopvang).

Akkerrandenbeheer was op basis van dit plan niet mogelijk.

Eind 2000 was er op 92 ha een beheersovereenkomst gesloten.

Vrijwillige (onbetaalde) weidevogelbescherming

Ook vindt reeds geruime tijd vrijwillige (onbetaalde) weidevogelbescherming plaats. Deze wordt gecoördineerd door Landschapsbeheer Zuid-Holland. In 2000 werden 350 nesten gevonden op 352 ha van 16 deelnemende bedrijven (Andeweg e.a. 2001). Hoewel de resultaten uiteraard niet representatief zijn voor het hele eiland, herbergen de deelnemende bedrijven aanzienlijke aantallen legsels: gemiddeld één per hectare (zie ook tabel 1).

Tabel 1. Resultaten onbetaalde weidevogelbescherming op Voorne-Putten in 2000

aantal deelnemende bedrijven	16
aantal deelnemende vrijwilligers	14
aantal betrokken hectares	352
- waarvan grasland	294
- waarvan bouwland	58
aantal gevonden nesten	350
aantal actief beschermde nesten	260
dichtheden aan gevonden nesten (per 100 ha):	
- kievit	44
- scholekster	21
- grutto	13
- tureluur	1
- overige soorten	21

Bron: Andeweg e.a. (2001).

3.3 Aanpak

Hoe zijn we in het project te werk gegaan om de belangstelling voor (uitbreiding van het) agrarisch natuurbeheer te onderzoeken? In deze paragraaf beschrijven we de aanpak en de activiteiten die we hebben ontplooid.

Peiling belangstelling

In zes bijeenkomsten hebben we de belangstelling voor agrarisch natuurbeheer gepolst in de deelgebieden Holle Mare, Quackpolder-Noord, De Waal-Merrevliet en Schuddebeurs. De peiling vond plaats in twee rondes:

- een eerste ronde in februari/maart 2000. Toen zijn in twee bijeenkomsten de vier deelgebieden twee-aan-twee uitgenodigd. Hierbij zijn in totaal 31 grondgebruikers aanwezig geweest;
- een tweede ronde in november 2000. Toen zijn in vier bijeenkomsten de grondgebruikers uit elk gebied afzonderlijk bijeengeroepen. Hierbij zijn in totaal 20 grondgebruikers aanwezig geweest, overeenkomend met 40% van het totale aantal grondgebruikers. Gerekend naar de oppervlakte van hun bedrijven, vertegenwoordigen de deelnemers echter een aanmerkelijk groter percentage van de cultuurgrond in de betrokken deelgebieden.

Ten behoeve van de peiling in november 2000 is een 'menukaart' voorgelegd van mogelijkheden en richtbedragen voor natuur- en landschapsbeheer. Hierop konden de deelnemers zowel hun interesse als hun eigen (eventueel afwijkende) tarief aangeven. De richtbedragen in de menukaart waren geënt op Subsidieregeling agrarisch natuurbeheer (SAN) of op andere praktijkvoorbeelden.

Overleg met provincie en reactie op beheersgebiedplan

Gedurende de looptijd van het project werd ook het provinciale beheersgebiedplan voorbereid. Dit zou de subsidiemogelijkheden gaan bepalen voor natuurbeheer in gebieden met een hoofdfunctie landbouw. Over het ontwerp-beheersgebiedplan is overleg gevoerd met beleidsambtenaren van de provincie Zuid-Holland en medewerkers van de Dienst Landelijk Gebied (DLG) over de mogelijkheden voor Voorne-Putten. Daarnaast is een inspraakreactie geschreven over de specifieke wensen vanuit Voorne-Putten. Deze reactie is uiteindelijk (herkenbaar) onderdeel geworden van een omvangrijker reactie van de Stichting In Natura (zie § 3.5).

Voorbereiden en begeleiden SAN-aanvraag

Eind 2000 was duidelijk voor welke typen natuur- en landschapsbeheer er op Voorne-Putten belangstelling was. We hebben daarom overwogen om in 2001 een aanvraag in te dienen bij de Subsidieregeling Agrarisch Natuurbeheer (SAN), die met het verschijnen van het provinciale beheersgebiedplan in maart 2001 ook op Voorne-Putten van kracht was. Vanwege grote financiële onzekerheden (zie § 3.5) hebben we hier echter van afgezien. Eind 2001 is de draad weer opgepakt en zijn vanuit het project verschillende activiteiten ontplooid om te komen tot een SAN-aanvraag:

- organisatie van een voorlichtingsavond (in samenwerking met DLG) in november 2001;
- organisatie van twee 'inloop- en intekenbijeenkomsten' in december 2001.

Uiteindelijk zijn de aanvragen eind december 2001 verstuurd aan Laser, de regelingstechnische uitvoeringsdienst van het ministerie van LNV. In april 2002 is contact gezocht met Laser om te weten te komen of de aanvragen zouden worden gehonoreerd. Omdat een beslissing

hierover nog wel geruime tijd op zich kon laten wachten, zijn de aanvragers van deze verdraging op de hoogte gesteld en is een aantal aanvragers geadviseerd een verzoek tot uitstel van de ingangsdatum van de aanvraag in te dienen.

Oprichten agrarische natuurvereniging?

Omdat een SAN-aanvraag waarin collectieve pakketten voor weidevogelbeheer voorkomen de aanwezigheid van een vereniging of stichting voor agrarisch natuurbeheer vergt, zijn eind 2001 versneld initiatieven genomen om tot een dergelijke organisatievorm te komen. Daarbij ging – vanwege de nu vereiste snelheid van handelen – de voorkeur uit naar oprichten van een stichting onder de paraplu van de WLTO. Het WLTO-afdelingsbestuur heeft hiervoor eind 2001 groen licht gegeven. Toen echter bleek dat het aanvragen van collectieve pakketten niet haalbaar was (zie § 3.4), is het initiatief voor een stichting of vereniging opgeschort.

Oriëntatie op andere natuurplannen

De SAN is voor agrarisch natuurbeheer weliswaar een belangrijke financieringsbron, maar er zijn meer financieringsmogelijkheden. Daarom hebben we ons vanuit het project ook georiënteerd op de mogelijkheden die andere natuurplannen, geldbronnen en/of financieringsconstructies bieden voor agrarisch natuurbeheer. Daarom hebben we ook gekeken naar de volgende plannen, initiatieven en mogelijkheden:

- het plan ‘Deltanatuur’;
- de plannen voor waterberging en natuurontwikkeling rond de Strypse wetering;
- de mogelijkheden van de Subsidieregeling Natuurbeheer (SN), cq. van particulier beheer;
- de mogelijkheden van groenfinanciering;
- de mogelijkheden van natuurcompensatie voor de tweede Maasvlakte;

In § 3.5 gaan we nader in op de genoemde mogelijkheden.

3.4 Draagvlak onder agrariërs

Peiling november 2000

In de vier gebiedsbijeenkomsten is aan de hand van ‘menukaarten’, waarop de deelnemers zelf hun voorkeuren en prijzen konden invullen, de animo voor natuur- en landschapsbeheer gepeild. Drie opmerkingen vooraf:

- de peiling was geheel vrijblijvend en niet bedoeld als ‘voorintekening’ voor natuurcontracten;
- de peiling was vooral kwalitatief en niet kwantitatief. Dat wil zeggen: er is alleen geïnventariseerd hoeveel bedrijven belangstelling hadden voor een bepaalde maatregel, niet voor hoeveel hectares of kilometers van die maatregel;
- de peiling heeft plaatsgevonden onder de grondgebruikers in vier deelgebieden. Bij een peiling op het gehele eiland zouden de resultaten anders zijn. Er is dan – door het grotere aantal grondgebruikers – animo te verwachten op meer bedrijven. De vier deelgebieden zijn echter niet representatief voor het hele eiland, omdat in drie van de vier gebieden al bestaande beheers- en reservaatgebieden zijn aangewezen.

Zoals blijkt uit tabel 2, toonden de agrariërs belangstelling voor wel 25 verschillende maatregelen. Voor sommige maatregelen hadden slechts één of twee bedrijven belangstelling, voor andere een veel groter aantal bedrijven. Relatief veel belangstelling bleek er voor de volgende zaken:

- weidevogelbescherming;
- natuurvriendelijk beheer van oevers (slootkanten, rietoevers);

- natuurvriendelijk beheer van de sloten zelf;
- bloemrijke akkers en akkerranden;
- betaalde opvang van ganzen en andere grazende vogels;
- onderhoud van landschapselementen (bijv. hoogstamfruit).

Intekening SAN december 2001

Het idee was om de gebleken animo – althans de onderdelen daarvan die inpasbaar waren in de Subsidierегeling Agrarisch Natuurbeheer – zo snel mogelijk te verzilveren door begin 2001 een SAN-aanvraag in te dienen. In tabel 2 is eveneens duidelijk gemaakt welke onderdelen via de SAN zouden kunnen worden verzilverd. Idee was om voor de overige maatregelen waarvoor animo was, zo mogelijk, andere financieringsbronnen te vinden. Uiteindelijk is afgezien van een snelle SAN-aanvraag en heeft het een jaar geduurd voordat we de grondgebruikers weer bijeen konden halen voor het opstellen van een aanvraag (die dan in 2002 zou ingaan). Bij de intekening voor de SAN eind 2001 hebben uiteindelijk slechts 7 grondgebruikers een (individuele) aanvraag ingediend, en wel voor ongeveer 15 ha. Het gaat om de volgende typen SAN-pakketten:

- weidevogelbeheer (uitgestelde maaidatum);
- bont hooiland (botanisch graslandbeheer);
- bloemrijke graslandranden en zomen (deels langs akkers).

Aan de tegenvallende resultaten van de SAN-intekening lijken de volgende factoren debet:

- de lange tijd tussen het ‘warmmaken’ voor natuurbeheer en de verzilvering van de animo;
- teruglopend vertrouwen in de beschikbaarheid van voldoende financiën voor de SAN;
- onvrede over de hoogte van de vergoedingen voor een aantal pakketten (vooral de akkerbouwpakketten);
- niet opengesteld zijn van een akkerrandenpakket (faunaranden) waarvoor op Voorne-Putten (maar ook elders in Nederland) veel belangstelling was;
- ontbreken van de haalbaarheid van collectieve weidevogelpakketten (door het geringe aantal intekenaars), waardoor degenen die belangstelling hadden voor nestbescherming (dat alleen via de collectieve pakketten kan worden gehonoreerd) deze belangstelling niet konden verzilveren.

Tabel 2. Animo voor natuur- en landschapsbeheer bij 20 geraadpleegde grondgebruikers, november 2000

maatregel	aantal belangstellende bedrijven	percentage van geraadpleegde bedrijven	inpasbaar in SAN of SN
Weidevogelbescherming			
a. nestbescherming	12	60	+ ¹
b. uitstel maaidatum	3	15	+
c. 'vluchtstroken'	4	20	+
d. ruige mest	6	30	-
e. plas-dras	2	10	+
Oevers			
a. slootkantbeheer	10	50	+
b. terrastaluds	6	30	-
c. natuurlijke oeerverdediging	1	5	-
Sloten			
a. op diepte brengen	2	10	-
b. verbeteren doorstroming	1	5	-
c. natuurvriendelijke slootschoning	4	20	-
d. rietfilter	1	5	-
e. verlanding (kop-)sloten	2	10	-
Botanisch graslandbeheer			
a. hooiland met naweide	3	15	+
b. bloemrijk grasland	3	15	+
Bloemrijke akkers, akkerranden en braakgelegd land			
a. bloemrijke graanakkers	2	10	- ²
b. bloemrijke akkerranden	3	15	+
c. faunaranden	5	25	- ²
d. natuurgerichte braaklegging	2	10	- ³
Grazende vogels			
a. opvang op grasland	5	25	-
b. opvang op bouwland	4	20	-
Landschapselementen			
a. drinkpoelen	1	5	-
b. hoogstamfruit	2	10	-
c. knotwilgen	1	5	-
Erf en gebouwen			
a. verbeteren erfbeplanting	6	30	-
b. verbeteren nest- en overwinteringsgelegenheid fauna	5	25	-

¹ Alleen als onderdeel van collectieve weidevogelpakketten

² Wel onderdeel van de SAN, maar niet opengesteld op Voorne-Putten

³ Aparte subsidieregeling; geen onderdeel van de SAN

3.5 Beleidsmatige aspecten

Hoe hangen de mogelijkheden voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer op Voorne-Putten samen met het natuur- en landschapsbeleid en met andere natuurplannen voor het eiland? In het voorgaande is daarover tussen de regels door al het een en ander gemeld. In deze paragraaf gaan we daarop uitgebreider in.

Beheersgebiedplan Zuid-Holland

Eind 2000 verscheen het ontwerp-beheersgebiedplan voor Zuid-Holland. Dit plan vormt de basis voor begrenzing van beheersgebieden (cq. gebieden waar de SAN-pakketten zijn opengesteld) en bepaalt welke SAN-pakketten daar dan zijn opengesteld. Het plan maakt een onderscheid in twee soorten beheersgebied:

- beheersgebied-plus: de gebieden met meer, cq. meer bijzondere natuurwaarden. Deze gebieden komen grofweg overeen met de reeds begrensde beheersgebieden en omvatten vooral de meer waardevolle graslandgebieden op het eiland;
- beheersgebied-basis: dit zijn de landbouwgebieden met relatief weinig, cq. minder bijzondere natuurwaarden. Deze omvatten de rest van het eiland.

Voor elk van deze gebieden stelt het plan een verschillend aantal SAN-pakketten open.

Omdat het ontwerp-plan weinig mogelijkheden leek te bieden voor de animo voor agrarisch natuurbeheer die op het eiland net was gebleken, heeft de projectgroep op de volgende punten bezwaar aangetekend:

- het toegekende 'hectarequotum' betekent een achteruitgang ten opzichte van de mogelijkheden voor beheersovereenkomsten op basis van de voormalige Relatienota;
- collectieve weidevogelpakketten zijn slechts mogelijk in enkele gebieden van beperkte oppervlakte, terwijl deze juist bedoeld zijn om op grotere schaal weidevogelbescherming mogelijk te maken;
- hoewel er op de Zuid-Hollandse eilanden veel akkerbouw voorkomt, zijn er maar weinig akkerbouwpakketten opengesteld. Zo ontbreken de 'volvelds-pakketten' voor botanisch beheer en is maar een deel van de akkerrandenpakketten opengesteld;
- het is bevreemdend dat de provincie met de ene hand (via het onderhavige project) de animo voor agrarisch natuurbeheer laat stimuleren en met de andere hand de mogelijkheden ten opzichte van het verleden beperkt.

In januari zijn deze bedenkingen, als herkenbaar onderdeel van een breder bezwaarschrift van In Natura, aan Gedeputeerde Staten gestuurd. Deze hebben in het definitieve plan van maart 2001 veel van de voorstellen voor de Zuid-Hollandse eilanden gehonoreerd: het hectarequotum is verhoogd, collectieve weidevogelpakketten zijn op het hele eiland mogelijk en er zijn meer pakketten voor akkerranden opengesteld. Alleen de wens om ook volvelds-akkerbouwpakketten open stellen is niet gehonoreerd. De uiteindelijke hectarequota en keuzemogelijkheden op de Zuid-Hollandse eilanden zijn weergegeven in tabel 3. Er is 800 ha (+ 200 'bonushectares' bij grote belangstelling) beschikbaar voor de drie eilanden samen, waarvan 130 ha in 'plusgebieden' en 670 ha over de gehele eilanden.

Tabel 3. Mogelijkheden voor SAN-pakketten op de Zuid-Hollandse eilanden (incl. Hoeksche Waard en Goeree-Overflakkee) op basis van het provinciale beheersgebiedplan.

	SAN-pakket(ten)	hectarequotum (+ bonus*)
Gehele eilanden		
- akkerfauna randen	23	175
- akkerflora randen	27, 28	175
- graslandflora volvelds uiterwaarden	10, 11	10
- graslandflora randen	12 t/m 14	110
- weidevogels collectief	19 t/m 22	200 (+ 100)
Alleen beheersgebied-plus		
- graslandflora volvelds	6 t/m 9 en 15	50 (+ 50)
- weidevogels individueel (uitstel maaidatum, vluchtstroken, plas-dras)	16 t/m 18	80 (+ 50)

Subsidieregeling agrarisch natuurbeheer (SAN)

Het was uiteindelijk maart 2001 toen het beheersgebiedplan werd vastgesteld door Gedeputeerde Staten en er duidelijkheid was over de mogelijkheden om van de SAN gebruik te maken. We moesten toen zeer snel besluiten of we voor dat jaar nog een SAN-aanvraag wilden voorbereiden. Na de hobbel van het beheersgebiedplan dook echter een tweede knelpunt op: het ministerie van LNV, die de contracten moet betalen uit de Subsidieregeling Agrarisch Natuurbeheer (SAN), bleek geen geld te hebben voor ‘startende’ gebieden, gebieden dus die nog niet eerder een aanvraag hadden ingediend. Er was wel geld voor het omzetten van lopende Relatienota-overeenkomsten in nieuwe contracten, maar niet voor uitbreiding van het beheer. In die situatie leek het dus geen zin te hebben om een aanvraag in te dienen. Door politieke lobby van onder meer In Natura, WLTO en LTO-Nederland bleek de Tweede Kamer voorjaar 2001 wel bereid om extra geld uit te trekken voor agrarisch natuurbeheer, maar dat extra budget zou niet meer op tijd komen om in het voorjaar 2001 te kunnen benutten. Vervolgens is de provincie Zuid-Holland om een ‘overbruggingskrediet’ voor 2001 gevraagd (ook voor andere ‘startende’ gebieden in Zuid-Holland), maar die bleek daartoe niet bereid. Omdat we niet het risico wilden lopen om veel werk te steken in een zeer onzekere aanvraag en we ook geen financieringsverwachtingen wilden wekken bij de agrariërs, hebben we afgezien van een aanvraag. Begin 2002 werd bekend dat er onderbesteding is opgetreden bij de SAN-middelen voor 2001 en dat alle aanvragen zijn of hadden kunnen worden gehonoreerd. Blijft uiteraard het knelpunt van toekenning ‘achteraf’ en de noodzaak van overbruggingskrediet om de agrariërs tijds te kunnen uitbetalen.

In 2001 belooft staatssecretaris Faber beterschap bij de uitvoering van het Programma Beheer en kondigt zij aan dat de afhandeling van aanvragen en de uitbetaling voortaan veel vlotter zullen verlopen. Omdat er inmiddels ook meer budget is uitgetrokken, besluiten we eind 2001 toch een poging te wagen. Ook al is er geen financieringszekerheid, het lijkt goed om in ieder geval een signaal af te geven dat er ook op Voorne-Putten belangstelling is. Daartoe is in november 2001 een algemene informatieavond gehouden, in december gevolgd door twee open inschrijfochtenden. In totaal hebben zeven bedrijven (individueel, maar gecoördineerd door In Natura) een subsidieaanvraag ingediend. Eind 2001 werd bekend dat de sluitingsdatum voor aanvragen werd verlengd van 1 januari tot 1 maart 2002. Navraag bij Laser Roermond in april 2002 wees uit dat er nog geen duidelijkheid was over de honorering van de aanvragen. Laser had een administratieve achterstand en gaf voorrang aan het beoordelen van collectieve aanvragen. Uitsluitel kon nog wel enkele maanden op zich laten wachten. Laser raadde aan om de aanvragers te adviseren een verzoek in te dienen om de aanvangsdatum te verschuiven naar 1 december 2002; de aanvraag blijft dan geldig, maar wordt pas van kracht in het seizoen

2003. Omdat de agrariërs duidelijkheid moesten hebben (het veldseizoen was inmiddels aan-gebroken), zijn alle aanvragers ingelicht. Sommigen hebben ervoor gekozen om op de aan-gemelde percelen in 2002 niet aan natuurbeheer te doen, anderen voeren het natuurbeheer wel uit en wachten de subsidiebeslissing af.

Groenfinanciering

Voor bedrijven die aan natuurbeheer doen, bestaat de mogelijkheid tot ‘groenfinanciering’: (her)financiering van een deel van geleend kapitaal tegen een circa 1% lagere rente. Voor agrarisch natuurbeheer hangt de hoogte van het te herfinancieren bedrag af van de ‘zwaarte’ van het beheer. Het gaat om bedragen tussen – grofweg – €2.200,- en €6.800,- per ha na-tuurbeheer. Als voorbeeld (N.B.: de bedragen zijn indicatief!): een bedrijf met 5 ha uitgestel-de maaidatum tot 15 juni, kan een bedrag van 5 x €6.800,- herfinancieren tegen lagere rente. Op jaarbasis levert dat – afhankelijk van het precieze rentevoordeel – een bedrag van onge-veer €350,- op: een aardige aanvulling op de beheersvergoeding.

Omdat deze extra financieringsmogelijkheid nauwelijks bekend is, hebben we vanuit het pro-ject degenen die aan agrarisch natuurbeheer doen hiervan op de hoogte gesteld en hen geadvi-seerd om contact op te nemen met hun bank. Vanwege de perikelen met de SAN-aanvraag hebben we de brief voorsnog alleen gestuurd aan degenen met een lopende beheersovereen-komst. Mochten de SAN-aanvragen worden gehonoreerd, dan stellen we ook deze agrariërs op de hoogte.

Subsidieregeling natuurbeheer (SN)

Naast de SAN omvat het Programma Beheer de Subsidieregeling Natuurbeheer (SN) voor gebieden met hoofdfunctie natuur: de voormalige reservaat- en natuurontwikkelingsgebie-den. Op Voorne-Putten is (naast de duinen en getijdengebieden) een aantal voormalige land-bouwgebieden verworven door een natuurbeschermingsorganisatie (Natuurmonumenten en Zuid-Hollands Landschap). De SN voorziet in:

- inrichtings- en beheerssubsidie voor behoud en ontwikkeling van terreinen met reeds aanwezige natuurwaarden;
- voor terreinen die van functie veranderen (met name van landbouw naar natuur) is naast inrichtings- en beheerssubsidie een vergoeding voor de waardedaling van de grond be-schikbaar (uitgekeerd in 30 jaarlijkse termijnen).

In tegenstelling tot voorheen kunnen ook gebruikers (bijv. pachters) van gebieden met hoofd-functie natuur een subsidie-aanvraag indienen, mits de eigenaar hiermee instemt. En de moge-lijkheid van functieverandering (ook wel ‘particulier beheer’ geheten) is speciaal in het leven geroepen voor agrariërs en landgoedeigenaren die op hun eigen grond natuur willen ontwik-kelen. Er is op Voorne-Putten al een grondeigenaar die hiervan (op basis van een voorlopige regeling voor particulier beheer) gebruik maakt.

Net als voor de SAN bepaalt de provincie, ditmaal in een natuurgebiedplan, welke gebieden voor toepassing van de SN worden aangewezen, waar particulier beheer mogelijk is en welke pakketten precies zijn opengesteld. Dit plan is momenteel in de maak. In april 2002 verscheen het “Ontwerp-voornemen natuurgebiedplan Zuid-Hollandse eilanden noord”, dat ook Voorne-Putten omvat. Waar het gaat om de begrenzingen, bestendigt het plan de reservaat- en na-tuurontwikkelingsgebieden die reeds eerder (onder de Rbon) waren begrensd. Voor Voorne-Putten gaat het om 89 ha reservaat en 120 ha natuurontwikkeling (binnenduintrand). Er zullen geen nieuwe gebieden worden begrensd. Voor de nog niet verworven delen van de begrensd gebieden zal worden aangegeven waar vererving nog steeds doelstelling is en waar particulier beheer mogelijk wordt. Het natuurgebiedplan wordt volgens planning in september 2002 ter visie gelegd en in november vastgesteld.

Waar het gaat om agrarisch natuurbeheer, is het plan van belang voor:

- natuurbeheer door pachters van een natuurorganisatie. De financiering van het beheer verandert hier substantieel;
- natuurbeheer op eigen gronden gelegen in gebieden met een hoofdfunctie natuur. Het is nog ongewis of hiervoor op het eiland gebieden zullen worden aangewezen.

Plan Deltanatuur

Het plan Deltanatuur is een initiatief van de ministeries van LNV en V&W, de provincie Zuid-Holland en de drie terreinbeherende natuurbeschermingsorganisaties. Idee is om in en rond de grote zeearmen van de Zuid-Hollandse eilanden (Haringvliet en Hollands Diep), de Biesbosch, de getijdenrivieren (o.a. Spui en Oude Maas) en de 'inlandse' kreken op de eilanden op grote schaal getijden- en moerasnatuur tot ontwikkeling te brengen. Voor deze 'natte natuur' is enkele jaren geleden veel ICES-geld beschikbaar gesteld. Voor Deltanatuur is f 333 mln. aan overheidsbudget beschikbaar. De bedoeling is om hiermee 3.000 ha nieuwe natte natuur te creëren, voornamelijk door grondverwerving. Hiervoor zijn zes zoekgebieden gedefinieerd. Voor Voorne-Putten gaat het om de gebieden rond de Spuimond en – net als op de overige eilanden – om oude kreken(stelsels). Voor de realisering zijn de volgende randvoorwaarden geformuleerd:

- uiteindelijk moeten gebieden ontstaan met een minimale omvang van 500 ha, eventueel door aan te sluiten bij bestaande gebieden;
- van het totale areaal moet 70% onder getijdeninvloed staan. Daarvoor wordt vooral buitendijks gezocht, maar verlegging van dijken wordt zeker niet uitgesloten. 20% van de gebieden mag binnendijks liggen, mits ze aansluiten op buitendijks gebied. 10% van het areaal mag landinwaarts liggen.

Biedt Deltanatuur kansen voor agrarisch natuurbeheer? Dat lijkt maar zeer beperkt het geval:

- een deel van de buitendijkse gebieden zal – mede afhankelijk van de natuurdoelen – agrarisch of semi-agrarisch kunnen of moeten worden beheerd. Hier is wellicht ruimte voor extensieve beweiding, uitbesteed aan veehouders. Ook andere activiteiten (maaien van delen van het gebied) zouden door agrariërs kunnen worden uitgevoerd als een soort 'groene loonwerkactiviteit';
- landinwaarts bieden de kreken en hun omgeving kansen voor agrarisch natuurbeheer. De subsidiecriteria zoals Deltanatuur die bijvoorbeeld ook bij de Strypse wetering (zie hierna) hanteert, blijken de mogelijkheden voor agrarisch natuurbeheer echter te beperken. Het accent ligt voor Deltanatuur toch vooral op 'robuuste' natuur.

Project natuurvriendelijke oevers

Het waterschap De Brielse Dijkkring heeft een omvangrijk project gestart voor de aanleg van natuurvriendelijke oevers, veelal langs boerenland. Heeft een agrariër belangstelling, dan wordt de oever aangekocht of ontvangt hij (als hij de grond vanwege melk- of mestrechten graag bij het bedrijf wil houden) aan schadevergoeding. Het waterschap benadert de agrariërs poldergewijs. Begin 2002 was er ongeveer 25 km natuurlijke oever aangelegd. Omdat het project is gericht op verwerving, aanleg en onderhoud door het waterschap, is hier dus in feite geen sprake van agrarisch natuurbeheer. Ook als de agrariër eigenaar blijft, verricht het waterschap immers alle werkzaamheden.

Strypse Wetering: waterberging en natuurontwikkeling

De Strypse wetering op Voorne is een voorbeeld van een oude kreekarm. Het waterschap De Brielse Dijkkring wil deze wetering – en een deel van de aanpalende gronden – inrichten voor

waterberging en daarbij liefst ook andere functies (waterkwaliteit, recreatieve betekenis, ontwikkeling van een ecologische verbindingzone) bevorderen. Er zijn verschillende varianten ontwikkeld, die besproken zijn met een breed samengestelde klankbordgroep. De varianten verschillen met name in de oppervlakte natuurlijke oevers die in het bergingsgebied wordt ontwikkeld. Er worden nu twee varianten nader uitgewerkt, waarvan er één louter op waterberging is gericht en één op waterberging met natuurontwikkeling. Belangrijkste (mogelijke) maatregelen zijn de aanleg van brede natuurlijke oevers en maaiveldverlaging van de aanpalende graslanden.

Hoewel de uitwerking van de varianten en de besluitvorming hierover op het moment van schrijven nog niet bekend waren, lijken de varianten op het eerste gezicht beperkte kansen te bieden voor agrarisch natuurbeheer:

- de natuurlijke oevers (bestaande uit riet-, ruigte- en moerasnatuur) moeten periodiek worden gemaaid en het maaisel moet worden afgevoerd. Dit zou eventueel door belangstellende boeren kunnen gebeuren, maar is dan vooral een 'loonwerkactiviteit';
- vindt er ook maaiveldverlaging plaats en houden deze percelen een afdoende drooglegging voor (beperkt) agrarisch gebruik, dan kunnen ze bijvoorbeeld extensief worden beheerd als hooiland of hooiweide.

De WLTO heeft aangegeven voorstander te zijn van een variant waarbij de berging plaatsvindt op (verlaagde) landbouwgrond en waar aan de agrariërs een vergoeding wordt uitgekeerd voor deze 'groenblauwe dienst' (een soort particulier beheer).

Natuurcompensatie tweede Maasvlakte

De compensatieplannen voor de tweede Maasvlakte zijn nog niet geheel rond. De compensatieplicht blijkt lastig binnendijks te realiseren en zal waarschijnlijk grotendeels buitendijks gestalte krijgen. De te compenseren natuurdoeltypen zijn ook – net als bij Deltanatuur – vooral die van natte, dynamische natuur en natuur van duingebieden. De kansen voor agrarisch natuurbeheer lijken daarom gering.

Plattelandontwikkelingsprogramma Leader+

In 2000 is het EU-plattelandontwikkelingsprogramma Leader+ van kracht geworden. Het is een opvolger van eerdere programma's (Leader 1 en 2) en bevordert innovatieve plattelandactiviteiten in een aantal geselecteerde regio's in de EU. Deze regio's kunnen zes jaar lang rekenen op ongeveer 50% EU-cofinanciering. Het ministerie van LNV, de verantwoordelijke beleidsinstantie, heeft de uitvoering grotendeels gedelegeerd aan de provincies. De Randstadprovincies hebben op hun beurt besloten om samen te werken en de uitvoering te leggen bij het provinciale Bureau Regio Randstad (BRR). Het BRR heeft – mede op basis van de Brusselse criteria voor 'plattelandgebieden' – een voorstel gedaan voor selectie van gebieden in de Randstadprovincies. Deze selectie omvat ook een groot deel van de Zuid-Hollandse eilanden. De gebiedsselectie is in 2001 goedgekeurd door Brussel, waarmee de verantwoordelijkheid voor de verdere procedure en de toetsing van projecten grotendeels in Nederland ligt.

Voor Leader moeten per gebied vervolgens:

- een zogeheten Plaatselijke Groep worden geformeerd. Deze moet breed zijn samengesteld uit relevante organisaties en personen uit de Leader-regio. Deze groep is voor de Zuid-Hollandse eilanden inmiddels geformeerd;
- de Plaatselijke Groep stelt een regionaal ontwikkelingsplan op, waarin de inhoudelijke prioriteiten voor plattelandontwikkeling en de uitvoeringsorganisatie worden beschreven. Dit plan, dat het kader vormt voor de toetsing van projecten, is in maart 2002 gepubliceerd;
- wordt het plan goedgekeurd, dan kunnen vervolgens projecten worden ingediend voor cofinanciering.

Het ontwikkelingsplan noemt als prioriteit onder meer:

- stimuleren van duurzaamheid van de agrarische sector;
- behoud en versterking van de gebiedskwaliteit.

Aangezien agrarisch natuurbeheer aan beide prioriteiten kan bijdragen, zou het Leader-programma kunnen bijdragen aan verdere bevordering van het agrarisch natuurbeheer, zij het voor andersoortige activiteiten dan structurele financiering van beheersmaatregelen, waarvoor het Programma Beheer is bedoeld. Wel kan bijvoorbeeld het idee van een professionele ondersteuningsstructuur voor platteland vernieuwing, een Leader-idee dat vanuit het project is geformuleerd, ook van grote betekenis zijn voor het agrarisch natuurbeheer - zie hiervoor de bijlage bij dit rapport.

3.6 Perspectieven

De perspectieven voor de verdere ontwikkeling van het agrarisch natuur- en landschapsbeheer op Voorne-Putten zijn hoogst onzeker. Hierbij spelen de volgende factoren een rol:

1. Anderhalf jaar na de peiling van de (toentertijd aanmerkelijke) animo voor agrarisch natuurbeheer is het nog altijd niet gelukt om deze animo te verzilveren. De intekening op de SAN was al veel magerder dan de animo van destijds. En nu de honorering van de aanvragen voor 2002 weer te laat komt om er dit seizoen nog iets mee te kunnen, zal de animo waarschijnlijk nog verder dalen. Het 'momentum', mede opgewekt door het onderhavige project, is verdwenen en het wantrouwen naar de overheid is sterk toegenomen. Wat dit betreft is het project uitgevoerd onder een ongunstig gesternte.
2. De SAN biedt slechts soelaas voor een deel van de natuur- en landschapsmaatregelen waarvoor animo bleek. Er blijven lacunes voor belangrijke groepen van maatregelen:
  - oevers (terrastaluds, natuurlijke oevers). Op het gebied van natuurlijke oevers is het waterschap actief;
  - sloten. Deze biotoop wordt nog geheel niet gedekt door welke regeling dan ook;
  - wintergasten. Ganzenbeheer wordt vanaf 2003 onderdeel van de SAN;
  - landschapselementen. Vooralsnog is uitbreiding van het beheer van landschapselementen (naast wat er al via de provinciale SOL-regeling gebeurt) niet aannemelijk. Ook andere regelingen of geldschieters lijken lastig te kunnen voorzien in de geconstateerde lacunes. Hierbij speelt een belangrijke rol dat andere natuurinitiatieven op Voorne-Putten vooral zijn gericht op grootschalige 'natte' natuur, cq. op natuurtypen waarbij de landbouw hooguit een marginale rol kan spelen. Agrarisch natuurbeheer kleeft nog niet erg op het netvlies van degenen die zich met natuur op Voorne-Putten bezighouden. Dat geldt voor zowel de betrokken overheden als voor de natuurorganisaties.
3. Ook de perspectieven van de Subsidieregeling natuurbeheer (SN) zijn nog ongewis. De kansen voor agrarisch beheer hangen hier vooral af van de vraag of er gebieden zullen worden aangewezen waar functiewijziging (particulier beheer) mogelijk wordt.
4. Het is onzeker of en hoe de stimulering van agrarisch natuurbeheer de komende jaren een vervolg zal krijgen. Het klimaat op het eiland is momenteel niet bijster gunstig. In dit klimaat is oprichting van een agrarische natuurvereniging niet erg aantrekkelijk, hoewel dat wel een stimulans kan zijn om het natuurbeheer levend te houden en eind 2002 opnieuw met volle kracht agrariërs te gaan werven. De verwikkelingen rond de onzekere positie van collectieven (zowel organisatorisch als financieel) draagt ook al niet bij aan de kansen voor een nieuwe natuurvereniging. Daarnaast blijkt het lastig om op het eiland 'trekkers' te vinden die hiervoor de capaciteiten en de tijd hebben. Wel perspectief biedt

4. Agrotourisme

Het begrip agrotourisme wordt op verschillende manieren omschreven. Wij sluiten voor de definitie van agrotourisme aan bij die van het Ministerie van LNV (Ministerie van LNV 1997 en 2000). Onder agrotourisme wordt dan verstaan: *"alle vormen van recreatie en toerisme op functionerende boerderijen en tuinderijen"*. Voorbeelden zijn: mini-camping, verhuur van fietsen, logiesverstrekking, maaltijdverstrekking of museumboerderij. Ruim 2.000 Nederlandse agrarische bedrijven doen aan agrotourisme (LNV 2000). Zij dragen bij aan het imago van Nederland als vakantie- en recreatieland.

Wat zijn mogelijke agrotouristische activiteiten op Voorne-Putten? En is er draagvlak onder de ondernemers voor dergelijke activiteiten? In het project zochten we een antwoord op die vragen. In dit hoofdstuk beschrijven we achtereenvolgens:

- de positie die het agrotourisme in Nederland inneemt. We bespreken daarbij het beleidskader en de marktpositie;
- de aanpak die we gevolgd hebben bij het onderzoek;
- de lopende activiteiten om het agrotourisme op Voorne-Putten te ondersteunen en te versterken;
- de perspectieven voor agrotourisme op Voorne-Putten.

4.1 Positie agrotourisme

4.1.1 Landelijke beleidskaders

Het Ministerie van LNV en de provincies richten hun beleid al enige jaren op het stimuleren van moderne bedrijven die inspelen op de wensen van de samenleving, waaronder agrotourisme. Volgens LNV liggen er voor de sectoren recreatie en toerisme grote uitdagingen in het landelijk gebied (nota Kracht en Kwaliteit 1999). In een sterk verstedelijkt gebied is het van groot belang dat het platteland een aantrekkelijk uitloopgebied blijft voor de stad. De 'groene kwaliteit' van het platteland: ruimte en rust en het open karakter van het landschap moet met zorg worden beheerd. De landbouw kan door het vormen van een aantrekkelijke omgeving voor wonen, recreëren, bedrijfsvestiging de samenhang tussen stad en platteland herstellen.

De beleidsbrief Toerisme en Recreatie (2001) vormt een bouwsteen van het tweede Structuurschema Groene Ruimte (SGR2). In deze brief stellen de staatssecretarissen Faber en Ybema dat 16 miljoen Nederlanders behoefte hebben aan o.a. beweging en ontspanning in en om hun woonplaats. Het landelijk gebied is een favoriete plek voor veel mensen om hun vrije tijd door te brengen. De recreatieve waarde van het landelijk gebied kan worden verhoogd door de toegankelijkheid te vergroten. Er wordt daarom gedacht aan het uitbreiden van het landelijk netwerk van fiets- en wandelroutes. En aan het uitbreiden van verblijfsrecreatie.

Verder kan de recreatieve waarde vergroot worden door een bundeling van krachten tussen de toeristische aanbieders om tegemoet te komen aan de wensen van consumenten die cultuur, educatie en ontspanning willen bundelen.

4.1.2 Masterplan Recreatie en Toerisme

In 2001 verscheen het Masterplan Recreatie en Toerisme voor Voorne-Putten. De opdrachtgevers voor en partners in het Masterplan zijn: de gemeenten Brielle, Bunnik, Hellevoet-

sluis, Rozenburg, Spijkenisse en Westvoorne, de Provincie Zuid-Holland, de Kamer van Koophandel Rotterdam, het Recreatieschap Voorne-Putten/Rozenburg, ondernemersvereniging TOP Voorne en de VVV Voorne.

Het Masterplan is een plan van aanpak voor de verdere ontwikkeling van de toeristisch-recreatieve sector op Voorne-Putten/Rozenburg. Het Masterplan bevat o.a. een programma met 60 projecten en ideeën die op termijn uitgevoerd of in gang gezet worden

Ter onderschrijving en uitvoering van het Masterplan hebben alle betrokken partners een convenant gesloten. Dat betekent dat zij instemmen met de tekst, financieel bijdragen in de kosten en gezamenlijk verantwoordelijkheid nemen voor de uitvoering van het Masterplan.

Er is sinds 1 mei 2002 een programmamanager die, onder de vlag van het Zuid-Hollands Bureau voor Toerisme, allerlei projecten in gang moet gaan zetten.

Eén van de vier kernkwaliteiten van Voorne-Putten die het Masterplan noemt, is natuur en landschap. Voor landschap staat voorop dat het kwaliteit, afwisseling, rust, ruimte en geen verstoring moet bieden. Het centrale deel van Voorne-Putten biedt die kwaliteiten nog wel, maar de bedreigingen zijn groot: kassenbouw, woningbouw, infrastructuur en industrieterreinen. Kiest Voorne-Putten voor profilering van deze sterke kant, dan zal aan deze dreigingen weerstand moeten worden geboden. Agrariërs in dat gebied moeten in staat worden gesteld om het centrale deel nog aantrekkelijker te maken voor bezoekers en bewoners. De toeristisch-recreatieve 'ontginning' kan worden vormgegeven door onverharde wandelpaden dwars door boerenland, uitbreiding van agrarisch natuurbeheer, bezoekbaar maken van agrarische bedrijven, het inrichten van een tuinideeënpark en aanbieden van verblijfsmogelijkheden als minicamping of logies en *Bed & Breakfast*.

4.1.3 Markt voor agrotourisme

Het AVN Recreatie en Toerisme (een samenwerkingsverband van ANWB, VVV's en het Nationaal Bureau voor Toerisme) heeft in 1999 een marktverkenning toerisme en recreatie in het landelijk gebied uitgevoerd (Kuil 1999). De belangrijkste motieven om het landelijk gebied te bezoeken blijken de rust, de ruimte en de ontspanning. Wandelaars en fietsers houden van een groene, liefst bosrijke omgeving, waarbij rust een essentiële voorwaarde vormt. Bij het kiezen voor een dagtocht, let men dan ook op de wandel- en fietsmogelijkheden, maar ook op het aanbod aan specifieke bezienswaardigheden. De dagrecreant heeft met name belangstelling voor rustgevendende bezienswaardigheden die 'passen bij de natuur', zoals begroeide bermen, dierenverblijven, authentieke boerderijen e.d. De consument blijkt nog altijd een romantisch beeld te hebben van de agrarische sector.

Dagtochten

Maar liefst 55% van de stedelingen vindt agrarische recreatie aantrekkelijk als dagactiviteit. Het aantal dagtochten naar het landelijk gebied lag in 1996 op 51 miljoen. In het landelijk gebied wordt met name gewandeld, gefietst of op een andere manier sportief gerecreëerd. Ook het bezoeken van bezienswaardigheden scoort redelijk. De dagjesmensen zijn vooral 60-plussers. Een geconstateerde stagnatie in de groei van dagtochten naar het landelijk gebied wordt o.a. veroorzaakt door een afname van toeren en wandelen. De activiteiten die zijn toegevoegd zijn: overige sportieve activiteiten, fietsen en kamperen.

Meerdaagse vakanties

Als meerdaagse activiteit vindt bijna 50% van de stedelingen agrotourisme aantrekkelijk. Daarbij tonen jonge gezinnen tonen meer interesse. Voor binnenlandse vakanties is het lande-

lijk gebied verreweg de populairste bestemming (64%). Daarvan is 35% (1,7 miljoen) een vaste-standplaatsvakantie; de 50-plussers zijn hierbij sterk vertegenwoordigd. De overige 65% (3,1 miljoen), zijn toeristische vakanties van 2 tot 4 dagen. Het gezin met kinderen is de meest aanwezige vakantie-doelgroep (61%) in het landelijk gebied. De meeste overnachtingen worden geboekt in bungalows (34%).

Agrotoerisme als ‘beleving’

Verder blijkt steeds vaker dat recreanten niet alleen afkomen op de kwaliteit, maar vooral ook op de ‘beleving’ van het aangeboden. Zo profileert marktleider Center Parks vooral de ‘ervaringen’ die Centre Parcs levert. Met deze ervaringen komen de klanten met verhalen en beleefde avonturen naar buiten. De toegevoegde waarde zit niet in het product zelf maar in de belevenis. De aanbieder van activiteiten moet een ambiance creëren die de gewenste authentieke sfeer uitstraalt, aangepast aan de ervaring die men wenst (Van Eldert 2001).

4.2 Agrotoerisme op Voorne-Putten

Het beleid ziet wel mogelijkheden voor agrotoerisme, en ook op de markt lijken kansen te liggen als de landbouw inspeelt op de behoefte aan een ‘totaalbeleving’. Het Masterplan Recreatie en Toerisme noemt tal van mogelijkheden. Binnen het project hebben we geïnventariseerd wat de animo is onder agrariërs en wat er nu al aan agrotoerisme gebeurt. Behalve een inventarisatie hebben we samenwerking gezocht met andere partijen en concrete activiteiten ondersteund.

4.2.1 Inventarisatie

Werkwijze

In de groepsbijeenkomsten (zie hoofdstuk 2) is ook de animo voor agrotoerisme gepeild. Daarnaast hebben we verschillende oproepen gedaan in de nieuwsbrief aan de WLTO-leden op Voorne-Putten. En aanbieders van reeds bestaande agrotoeristische activiteiten hebben we individueel benaderd.

Vervolgens is samenwerking gezocht met de VVV-Voorne, het Recreatieschap van Zuid-Holland en de PR commissie Land- en Tuinbouw Voorne-Putten. Deze laatste is een vrijwilligersorganisatie die o.a. eens per jaar een open dag land- en tuinbouw organiseert en daarnaast andere activiteiten op poten zet om de land- en tuinbouw onder de aandacht van het publiek te brengen.

Vanaf begin 2001 heeft de projectgroep een werkgroep samengesteld voor de concrete uitwerking van enkele plannen voor agrotoerisme. Deze werkgroep bestond uit leden van de projectgroep en enkele agrariërs die actief zijn in het agrotoerisme.

Bestaande agrotoeristische activiteiten

Op Voorne-Putten zijn al heel wat bedrijven die een agrotoeristische activiteit aanbieden. Op dit moment gaat het om de volgende activiteiten:

- huisverkoop van eigen geteelde en/of bewerkte producten;
- bedrijven die regelmatig excursies ontvangen;
- bedrijven die regelmatig deelnemen aan een open dag;
- kaasboerderijen;
- een mini-camping;
- een museumboerderij;

- een wijngaard en wijnmakerij;
- een bijenstal;
- korenmolens;
- een aantal bedrijven met logies of verblijfsaccommodatie.

4.2.2 Nieuwe activiteiten

Naar aanleiding van de contacten met VVV en Recreatieschap ontstond het idee om een aantal agrarische bedrijven open te stellen voor publiek en dat aan de consument kenbaar te maken. Daarnaast ontstond in de werkgroep het idee om de agrotouristische tak te presenteren aan een breed publiek. Beide activiteiten zijn opgepakt en uitgevoerd.

Agro-fietsroutes

Het Recreatieschap Voorne-Putten-Rozenburg, de ANWB en de provincie Zuid-Holland legden in 2000 op Voorne-Putten vier nieuwe bewegwijzerde ANWB-fietsroutes aan. Deze routes lopen gedeeltelijk door het landelijk gebied en worden aangeduid als 'agroroutes'. De vier routes zijn onderling verbonden en maken deel uit van een groter netwerk. In het voorjaar van 2002 plaatste het recreatieschap infopanelen langs de fietsroutes.

De consument heeft onderweg behoefte aan recreatiemogelijkheden. Daarom waren VVV en Recreatieschap op zoek naar agrarische bedrijven waar iets te zien of te beleven valt of die hun bedrijf open willen stellen. Voor de projectgroep plattelandsvernieuwing was dit een mooie concrete actie om het agrotourisme op Voorne-Putten te versterken.

De werkgroep vond twaalf agrarische bedrijven die aan of nabij de fietsroute liggen en die voor publiek geopend zijn. Het gaat om een bont palet van agrotouristische activiteiten zoals de verkoop van zuivel, bloemen, planten, tomaten en akkerbouwproducten, een minicamping, een museumboerderij, een molen, een wijngaard, een biologisch tuinbouwbedrijf, een bijenstal en twee bedrijven met logies-accommodatie.

Omdat de reguliere werkzaamheden op de agrarische bedrijven gewoon doorgaan, zijn deze bedrijven niet allemaal onbeperkt toegankelijk. We hebben daarom een vlaggensysteem voor openstelling afgekeken van de Alblasserwaard. Wanneer de betreffende bedrijven open zijn voor publiek hangt er een speciaal voor dat doel ontworpen vlag uit. De recreant kan al fietsend en wandelend door het platteland de goed herkenbare vlag zien wapperen en weet dan dat hij welkom is. De eerste vlag is officieel uitgereikt tijdens de 25ste Open Dag Land- en Tuinbouw Voorne-Putten op 6 april 2002. Daar kreeg mevrouw Groosman, voorzitter van het Recreatieschap de vlag in overhandigd van de heer Toledo, vice-voorzitter van de WLTO. Hiermee is de samenwerking tussen toeristisch en agrarisch Voorne-Putten met enig vlagvertoon officieel van start gaan.

De VVV en het Recreatieschap brengen de fietsroutes uit in een folder. Op een los inlegvel worden de deelnemende agrarische bedrijven genoemd met hun adresgegevens en het type bedrijf. Naast deze twaalf agrarische bedrijven heeft de VVV een aantal tuinen, galeries en ateliers op de routekaart opgenomen als bezoekmogelijkheden. Met een los inlegvel kan flexibel worden ingespeeld op een veranderend aanbod van activiteiten. Het fietsrouteboekje en het inlegvel zijn in de zomer van 2002 uitgebracht. Bij de VVV-kantoren te Brielle, Hellevoetsluis, Oostvoorne en Rockanje is het routeboekje te koop.

Brochure bedrijfspresentaties

In de folder voor de fietsroutes staan twaalf agrarische bedrijven genoemd die zijn te bezoeken. De werkgroep agrotourisme vond dat agrarisch Voorne-Putten zich uitvoeriger moest presenteren aan een breed publiek. Het fietsrouteboekje leende zich daar niet voor, ook al omdat het boekje vooral gericht is op het fietsende publiek.

Besloten werd om een brochure uit te brengen voor een breder publiek. Hierin schetsen we wat de toerist ziet in het landschap in relatie met de land- en tuinbouw. We geven aan welke gewassen er groeien in de kassen en op het land, hoeveel koeien er op het eiland zijn en wat er met de gewassen en de melk gebeurt in relatie tot ons voedsel. Vervolgens presenteren de deelnemende agrarische bedrijven met een agrotouristische activiteit zichzelf in een kort stukje, voorzien van enkele foto's. De deelnemende bedrijven zijn vrijwel dezelfde als in de fietsroutefolder, aangevuld met een tweede molen en een aspergekwekerij.

Bij de ontwikkeling van deze brochure heeft de werkgroep agrotourisme nauw samengewerkt met de PR-commissie Land- en Tuinbouw Voorne-Putten, met de VVV en het Recreatieschap. Op oproepen tot vermelding in de brochure kwam aanvankelijk weinig respons, maar na een persoonlijke benadering bleken de deelnemende bedrijven erg enthousiast.

4.3 Perspectieven

We ontmoetten zeer enthousiaste en actieve ondernemers op Voorne-Putten die een agrotouristische activiteit op hun bedrijf hebben. Perspectieven voor verdere ontwikkeling van agrotouristische activiteiten lijken zeker aanwezig als vorm van verbreding van het economisch perspectief van menig landbouwbedrijf. Ondernemers die kiezen voor agrotourisme, kunnen het best een activiteit kiezen die bij hun bedrijf en bij hun persoon past.

4.3.1 Nieuwe agrotouristische activiteiten

Voorbeelden van nieuwe agrotouristische activiteiten op zijn er legio te bedenken: van kinderveestjes tot buitensport, van appartementenverhuur tot vergaderruimte, van educatiecentrum tot museum, van paardenpension tot minicamping. VVV en Recreatieschap voelen sterke behoefte aan uitbreiding van het landelijk netwerk van fiets-, ruiters- en wandelroutes. Ook op het gebied van verblijfsrecreatie is de behoefte groeiende. De agrarische sector kan hierop inspelen.

De bedrijven kiezen zelf de activiteiten die bij hen als persoon en als bedrijf passen. Bundeling van activiteiten geeft daarbij wel een meerwaarde; bijvoorbeeld door het aanbieden van arrangementen of door het gezamenlijk profileren en presenteren aan de consument. Consumenten willen bundeling van cultuur, educatie en ontspanning. Dat vraagt eveneens om bundeling van krachten tussen de toeristische aanbieders.

Ruiterroutes

Nu de fietsroutes een succes blijken, willen het recreatieschap en de VVV ook de routestructuur van ruiterspaden uitbreiden. Daarbij lijken overnachtingsmogelijkheden voor ruiter en paard nodig. Het agrarisch bedrijfsleven ziet voorlopig nog niets in dit idee. Wellicht dat bijvoorbeeld het opzetten van paardenpensions in combinatie met Bed & breakfast perspectief biedt op bedrijven waar het te combineren valt met andere (agrotouristische) activiteiten.

Onverharde wandelpaden

Het opzetten van een routestructuur van onverharde wandelpaden, deels door boerenland, is een volgend idee waar recreatieschap en VVV aan willen werken. Dit plan is ook opgenomen

in het Masterplan Toerisme. Hoe de agrarische bedrijven hier tegenaan kijken is onbekend. Samenwerking, overleg en onderlinge afstemming zijn bij het ontwikkelen van een dergelijk plan van groot belang.

4.3.2 Inspelen op markt en trends

De belangrijkste conclusie die Kuil (1999) trekt in zijn marktverkenning voor agrotourisme, is dat de betekenis van het landelijk gebied als toeristisch-recreatieve bestemming groot is. De belangrijkste uitdaging voor de aanbieders in het landelijk gebied is de leidende positie op de dagtochtenmarkt terug te winnen en uit te bouwen. Kuil doet voorstellen voor het product, de bereikbaarheid, de doelgroepen, de promotie en informatieverstrekking, de prijsstelling en de samenwerking.

Uit de algemene marktverkenning van Kuil blijkt dat dagjesmensen vooral bestaan uit 60+-ers en dat de activiteiten vooral bestaan uit fietsen en overige sportieve activiteiten. In de komende decennia stijgt de gemiddelde leeftijd van de bevolking (vergrijzing). Ook wordt voor de komende jaren een relatief hoog aantal geboorten voorzien. Het aantal gezinnen met kinderen zal daardoor stijgen en daarmee het potentieel aan agrotouristen.

Voorne-Putten ligt heel gunstig ten opzichte van Rotterdam. Wellicht blijkt een aanbod van kinderfeestjes, educatieve centra, vergaderaccommodatie of volledig verzorgde weekendarrangementen voor de werkende burger aan een behoefte te voldoen.

Voorts signaleren we trends in het vakantiegedrag die tevens van invloed (kunnen) zijn op agrotourisme:

- groeiende vraag naar natuur- en gezondheidstourisme;
- toename van het aantal tweede en derde vakanties;
- meer variatie in vakantiepatroon;
- meer behoefte aan maatwerk;
- roep om snel en efficiënt.

Verkoop van het ‘Voorne-Puttengevoel’

Voorne-Putten moet zich als gebied altijd extra waarmaken naar de consument: het is géén industrie en het is géén Zeeland. De VVV presenteert Voorne-Putten daarom als ‘de ontdekking tussen twee werelden’. De meeste toeristen blijken zeer verrast over de grote hoeveelheid groen en ruimte die ze aantreffen op Voorne-Putten. Wanneer de consument eenmaal op het eiland is, is het uit het oogpunt van de toeristenindustrie zaak dat ze er langer blijven en daar hun geld spenderen, ook aan de land- en tuinbouw. Dat kan voor de land- en tuinbouw heel direct door agro-toeristische activiteiten te ontplooiën of door huisverkoop. De consument blijkt meer en meer gevoelig te zijn voor een ‘gevoel’ in plaats van voor een ‘product’. Alle diensten die de agrarische sector aanbiedt en alle producten die ze verkoopt, moeten dat ‘gevoel’ met zich meedragen.

Het agrotourisme zou conform het Centre Parcs-concept in kunnen spelen op de behoefte aan ‘beleving’ door een beleving gerelateerd aan het platteland te verkopen. De ambiance is vaak al min of meer aanwezig.

Portefeuille plattelandsvernieuwing en Masterplan

In het voorjaar van 2002 is een convenant getekend over de toeristisch-recreatieve ontwikkeling op Voorne-Putten-Rozenburg zoals verwoord in het Masterplan Recreatie en Toerisme Voorne-Putten. Het Masterplan geeft o.a. inzicht in de sterke en zwakke kanten van het toeristisch ‘product’ Voorne-Putten en geeft ideeën voor verbetering. De agrotouristische sector kan hierop inspelen met de ontwikkeling of versterking van producten.

Vooral het centrale deel van Voorne-Putten biedt die landschappelijke kwaliteiten als rust, ruimte en openheid. Bedreigingen als kassenbouw, woningbouw, infrastructuur en industrieterreinen zouden in dat geval moeten worden geweerd.

Bij de invulling van verschillende projectideeën kan de agrarische sector een belangrijke bijdrage leveren. Op het gebied van profilering, marketing en samenwerking kan de agrarische sector (WLTO) gesprekspartner of samenwerkingspartner zijn, overogens voor méér projecten dan waarvoor de WLTO nu genoemd staat in het Masterplan. De WLTO kan zich beter profileren als belangenorganisatie voor de sector agrotourisme als ze een eigen portefeuillehouder 'plattellandsvernieuwing' in het bestuur heeft, iets wat de WLTO nu overweegt.

5. Streekproducten

Wat zijn de perspectieven voor streekeigen producten op Voorne-Putten? In dit hoofdstuk beschrijven we achtereenvolgens:

- de definitie van een streekproduct;
- de meerwaarde die streekproducten kunnen geven aan een streek of product;
- de kansen, voorwaarden en mogelijke knelpunten voor streekproducten;
- de perspectieven voor streekproducten op Voorne-Putten.

5.1 Definitie streekproduct

Wat is een streekeigen product eigenlijk? We spreken ook wel over gebiedseigen producten, regionale producten of streekproducten.

Het Landbouw-Economisch Instituut (Vlieger e.a. 1999) noemt als agrarische streekeigen producten o.a. producten die expliciet zijn verbonden met de landbouw van een streek:

- boerderij- of hoeveproducten (door een boerenbedrijf zelf gemaakt en afgezet, bijv. Kempiische kaas en Flevosap);
- boerengroepsproducten (bijv. Veenweidekaas, Waterlands vlees, Zeeuwse-Vlegelbrood);
- streeklijnproducten (verschillende producten die door een organisatie onder dezelfde naam worden vermarkt, zoals de Waddenproducten).

De *Europese Unie* hanteert BOB (Beschermde Oorsprongs Benaming) als definitie van een agrarisch regionaal product: "een landbouwproduct of levensmiddel waarvan zowel de productie van de grondstoffen als de verwerking in hetzelfde gebied plaatsvindt als in de naam van dat product of levensmiddel voorkomt". Een BOB-product ontleent zijn specifieke eigenschappen direct aan de geografische herkomst (grondsoort, klimaat e.d.). In Nederland zijn er momenteel vijf producten die een BOB hebben: Boeren-Leidse kaas, Noord-Hollandse Edam, Noord-Hollandse Gouda, Opperdoese Ronde (aardappelen) en Friese kanterkaas.

De stichting *Streekeigen Producten Nederland* (SPN) is een onafhankelijke keurmerkorganisatie die door het Ministerie van LNV erkend is als vertegenwoordiger van de sector van streekproducten. SPN heeft het landelijke keurmerk voor streekeigen producten ontwikkeld en heeft het in beheer. Het keurmerk 'erkend streekproduct' moet de consument garanderen dat hij te maken heeft met een echt streekproduct, waarvan de herkomst bekend en gegarandeerd is. Om in aanmerking te komen voor het keurmerk 'erkend streekproduct' moeten de producten voldoen aan de volgende eisen:

- er is een duidelijk omschreven productiegebied, namelijk de streek;
- de grondstoffen zijn afkomstig uit de streek;
- de verwerking vindt plaats in de streek;
- de producten en grondstoffen worden op een verantwoorde, duurzame wijze geproduceerd.

Wij hanteren in ons onderzoek vooralsnog een eenvoudige definitie: "een streekproduct is een agrarisch product, primair of bewerkt tot een traditioneel streekeigen recept, dat expliciet verbonden is aan een duidelijk omschreven streek".

5.2 Meerwaarde streekproducten

Volgens Stichting Streekeigen Producten Nederland (SPN 2000) dragen streekproducten bij aan de versterking van de regionale economie. Regionaal gebonden producenten en verwerkers kunnen met de productie en afzet van streekproducten extra waarde voor hun bedrijven creëren. Streekproducten kunnen daarnaast ook versterkend werken aan de uitstraling van een streek of een product. Eenheid in merk (een streekmerk) vergroot de herkenbaarheid van de producten en kan het vertrouwen van de consument versterken. De consument blijkt bereid te zijn meer te betalen voor producten die zich onderscheiden in kwaliteit en smaak.

Er bestaat geen blauwdruk voor het succes van een keurmerk. Belangrijk is de manier van vermarkten. Een goed beginpunt is vaak huisverkoop van eigen producten. Het initiatief voor streekproducten moet bij de ondernemers zelf vandaan komen.

Streekeigen productie biedt een mogelijk perspectief voor kleinschalige agrarische bedrijven om te overleven. Bovendien is het een antwoord op de toenemende vraag van de consument naar kwaliteitsproducten. Streekeigen productie wordt dan ook gezien als een van de peilers van plattelandsontwikkeling.

De waarde van streekgebonden productie voor de plattelandseconomie kan ook in Nederland grote vormen aannemen. Streekgebonden productie kan een belangrijke motor voor de plattelandseconomie zijn, zeker in combinatie met recreatie en toerisme zorgt voor netto toegevoegde waarde en voor werkgelegenheid.

5.3 Kansen, voorwaarden en mogelijke knelpunten

Voor een inventarisatie van de voorwaarden, kansen en knelpunten hebben we naast literatuurstudie gesprekken gevoerd met René de Bruin van Stichting Streekeigen Producten Nederland (SPN) en Bart Soldaat van de WLTO.

Hieronder zetten we de voorwaarden, kansen en bedreigingen voor streekproducten op een rij. Deze reeks is niet compleet, maar geeft een beeld wat er allemaal komt kijken bij de ontwikkeling van streekproducten. Een kant-en-klaar spoorboekje voor het opzetten van een geslaagd streekproduct bestaat er niet.

Kansen

- Streekproducten kunnen inspelen op de trend in de eetcultuur die teruggaat naar de bron en de tendensen 'natuurzuiver' en 'landelijk'. Mensen willen na de recente voedselschandalen weer weten wat ze eten, waar voedselproducten vandaan komen en hoe ze geproduceerd zijn. Tijdens de Conferentie *Future of Food*, waarbij in januari 2002 beleidsmakers van landbouwministeries van 13 EU-lidstaten debatteerden, bleek dat tijdens voedselcrises de consument massaal naar het regionale voedsel vluchtte (Berichten Buitenland 2002).
- Slow-food in reactie op fast-food wint langzaam terrein. Er komt weer interesse in nieuwe kleinschalige agrarische producten, in streekproducten en regionale gerechten, seizoensproducten, producten die zich onderscheiden in smaak en kwaliteit. De consument lijkt weer te willen genieten van eten en van gezond voedsel. Er is meer ruimte voor eetcultuur, gezondheid en genieten.
- Er is een groeiende groep oudere consumenten met koopkracht en vrije tijd en met een leefstijl waarin bijzondere producten en het winkelen als plezierige bezigheid belangrijk zijn (ISW 2001).

- Toeristen en dagjesmensen zijn geneigd regionale producten als souvenir mee te nemen. De combinatie met recreatie en toerisme vergroot de afzetkansen voor streekproducten. Wanneer de consument bekend is met de regio en daar positieve associaties bij heeft, kan het vermarkten van producten op basis van de regio van herkomst interessant zijn (Van Ittersum, 2001). Dat betekent dat de afzet van streekproducten niet de beperkt hoeft te blijven tot de streek zelf.
- Winkelformules en samenwerkingsverbanden van boerderijwinkels geven nieuwe kansen voor de afzet. Producenten kunnen gezamenlijk een assortiment aanbieden, afspraken maken over o.a. de uitstraling, promotie en communicatie met klanten.
- Uit onderzoek van SPN (2001) blijkt dat winkeliers op het platteland steeds meer proberen een streekgebonden identiteit op te bouwen. Dit kan een reactie zijn op de anonimiteit van de grote winkels in grote steden. Dat betekent dat men vaak op zoek gaat naar speciale producten uit de eigen omgeving.
- Horeca of bedrijfskantines willen zich soms onderscheiden met regionale producten.

Voorwaarden

- Er moet een product zijn dat zich onderscheidt. In het buitenland zijn het vaak producten die zich qua smaak onderscheiden door de combinatie van bijvoorbeeld klimaat, grondsoort en vegetatie. Bij wijn en kaas is dat heel duidelijk. In Nederland zijn de verschillen in microklimaat en grondsoort vaak niet (meer) in de producten terug te vinden. Inspelen op de bestaande regionale verschillen vergroot de kansen voor een streekproduct.
- Duidelijk moet zijn waarin het gebied zich onderscheidt van andere gebieden. Hoe heeft het gebied zich ontwikkeld, welke gewassen groeiden er vroeger? Is er misschien een markt voor die oude gewassen? Is het gebied specifiek geschikt voor een bepaalde teelt?
- Bestaan er momenteel (nieuwe) producten die zich onderscheiden qua smaak of productiewijze?
- De streek waarop het streekproduct betrekking heeft moet duidelijk zijn afgebakend.
- Er is een product nodig dat de consument aanspreekt. Wat spreekt aan, is er een associatie met de streek, welk 'streekgevoel' moet het product overbrengen?
- Een geslaagd streekproduct begint bij enthousiaste ondernemers die veel energie willen steken in het bedenken, ontwikkelen en in de markt zetten van een product.
- Samenwerkingspartners bij de samenstelling van een streekassortiment kan de positie van streekproducten versterken.
- Samenwerking in de keten is een vereiste om de afzet enigszins gegarandeerd te krijgen. Het opzetten van een goede marketingstrategie is daarbij onontbeerlijk. Daarbij moeten vragen beantwoord worden als: wat is je product, wie is je doelgroep, welke boodschap geeft je met het product mee, hoe moet het in de winkel liggen, in wat voor type winkels moet het product liggen.
- Ook is essentieel dat na de introductie van het product op de markt, het product niet wordt losgelaten. Het blijft van groot belang het product en de markt te blijven volgen. Ligt het product nog steeds goed in de winkel, komt het verhaal dat bij het product hoort goed over, hoe loopt het product, voldoet het aan de wensen van de consument?

Knelpunten

- Er is een trend van consumenten die zich niet al te veel druk maken over kwaliteit, maar gemak en snelheid voorop stellen.
- De omvang van de potentiële markt is niet duidelijk.
- Supermarkten kunnen een veel completer assortiment bieden.
- Landbouwproducten zijn vaak vers en dus bederfelijk. Bij een onduidelijke afzet (bijv. verkoop aan huis of in streekwinkels), lopen de producenten extra risico.

- Strengere wettelijke eisen aan productiewijzen en hygiëne bemoeilijken het maken en bewerken van streekproducten. Soms zijn forse investeringen nodig om aan de gestelde eisen te voldoen. Daarnaast moeten alle ingrediënten van het product op het etiket staan, wat veel werk vergt. Dit werkt kostenverhogend voor de producent.
- Uit onderzoek van SPN (2001) blijkt dat winkeliers nog betrekkelijk weinig kennis hebben van streekproducten. Ze hebben in hun assortiment vaak wat de groothandel aanbiedt. In grotere steden zien we dat de winkelier zaken doet met een beperkt aantal leveranciers.
- Bij verkoop via derden is het moeilijk om invloed te hebben op de wijze waarop het product in de winkel wordt gepresenteerd en behandeld.

5.4 Streekproducten op Voorne-Putten

Voor de verkenning van de mogelijkheden en het draagvlak van streekproducten op Voorne-Putten hebben wij de volgende strategie gevolgd:

- afbakenen van een duidelijk onderscheiden gebied;
- zoeken naar enthousiasme en ‘trekkers’ in het gebied;
- kijken bij geslaagde initiatieven elders in het land en leren van hun ervaringen;
- nagaan of er in het gebied een product bestaat (of bestond) dat de consument aanspreekt of dat zich onderscheidt;
- de kansen en knelpunten specifiek voor Voorne-Putten in kaart brengen.

Productiegebied

Het productiegebied is duidelijk: het voormalige eiland Voorne-Putten, begrensd door Haringvliet, Spui, Oude maas, Hartelkanaal en de Noordzee.

Enthousiasme

In de groepsbijeenkomsten en de aparte discussiebijeenkomsten (zie hoofdstuk 2) hebben we de animo onder agrariers geïventariseerd. Deze bleek niet erg groot.

Op Voorne-Putten is een groot aantal agrarische bedrijven die eigen geteelde producten aan huis verkopen. Het gaat om bloemen- en plantentelers (o.a. rozen, orchideeën, bolchrysanten, potplanten), akkerbouwbedrijven (aardappels, uien, groenten), glasgroentetelers (tomaten, komkommers, paprika's) en boerderijen die hun melk verwerken tot kaas en andere zuivelproducten. Eén biologisch vollegrond-tuinbouwbedrijf heeft een eigen boerderijwinkel. In de duinen zit een aspergeteler. Een aantal oude druivenkassen is nog in gebruik voor de teelt van druiven. Eén wijngaard in Zuidland heeft een eigen wijnmakerij. Men kan op Voorne-Putten ook terecht voor honing, producten van een aantal korenmolens en sierproducten zoals pompoenen.

Een aantal van de bedrijven die aan huisverkoop doen, hebben we individueel benaderd. De meesten zeiden niet de behoefte te hebben om hun - vaak goedlopend - product om te zetten in een ‘streekproduct’. Sommigen verkopen hun product al als ‘Voornes’. Sommigen bogen bij aanprijzing van hun product bij de huisverkoop op hun productiewijze (bijvoorbeeld MPS: Milieuproject Sierteelt), anderen op hun kwaliteit (exportkwaliteit). De meeste bedrijven hebben voldoende klandizie en geen behoefte aan uitbreiding. Het omzetten van hun product in een specifiek streekproduct heeft daardoor geen meerwaarde.

Trekkers

Vanaf begin 2001 heeft de projectgroep, aangevuld met lokale belangstellenden, een werkgroep opgezet voor de verdere uitwerking van plannen voor agrotourisme, waarin ook de

ontwikkeling van streekproducten werd meegenomen, ook al bleek het animo bij de agrariërs vooralsnog niet groot.

Er zijn in het kader van het project excursies gehouden naar twee gebieden waar streekproducten een geslaagd nevenproduct zijn geworden, nl. de Alblasserwaard /Vijfheerenlanden en de Zak van Zuid-Beveland.

Onderscheidend product

Tijdens de groepsbijeenkomsten in het begin van het project hebben we een inventarisatie gemaakt van de specifieke bedrijven en producten op Voorne-Putten die in aanmerking zouden kunnen komen voor een predikaat 'streekproduct'. Daarna hebben de leden van de werkgroep de lijst proberen aan te vullen. Daarvoor hebben wij onder andere contact opgenomen met het Toeristisch Overleg Platform Voorne (TOP-Voorne).

Voorne-Putten is een veelzijdig landbouwgebied. Vrijwel alle sectoren en teelten zijn te vinden. We treffen op Voorne-Putten ongeveer 209 ha glasopstand aan. Het merendeel, ca. 75% van dit glasoppervlak, wordt gebruikt voor de teelt van groenten, waarbij tomaten en paprika's de voornaamste producten zijn. De overige glasopstand wordt voornamelijk benut voor de bloemeteelt. Het aantal glastuinbouwbedrijven bedraagt circa 350 (PR Land- en Tuinbouw Voorne-Putten, 2002). Voor de oorlog werd er op Voorne-Putten weinig aan bloemeteelt gedaan in tegenstelling tot heden. Tegenwoordig worden er o.a. potplanten, chrysanten, rozen en orchideeën geteeld. De groenteteelt onder glas is een groeiende sector.

De groenteteelt in de open grond beslaat een oppervlakte van ca. 657 ha. Hiervan is het overgrote deel in gebruik voor de spruitenteelt. Dit areaal neemt in omvang af.

Akkerbouw is altijd op Voorne-Putten aanwezig geweest. Met zijn 5.500 ha is de akkerbouw de grootste landbouwsector. De belangrijkste gewassen zijn tarwe, suikerbieten en aardappelen. Er zijn geen speciale gewassen bekend die vroeger op Voorne-Putten werden geteeld.

Ook de rundveehouderij bestaat al lang op Voorne-Putten. Het is nu een bedrijfstak met ca. 100 bedrijven.

Van oudsher kwam al fruitteelt op het eiland voor, vanwege het milde klimaat en de gunstige grondsoort. De zee zorgde voor zachte winters. Ook nu er nog fruitteelt, zij het niet op grote schaal. Begin twintigste eeuw verschenen de eerste druivenkassen op het eiland. De kassen die nu nog in gebruik zijn voor de teelt van druiven, zijn van hobbyisten.

Geconcludeerd kan worden dat er geen specifiek typische producten op Voorne-Putten zijn.

5.5 Perspectieven

Er lijken vanuit de markt wel perspectieven voor streekproducten op Voorne-Putten. Ook aan de ontwikkeling van het agrotourisme kunnen streekproducten een goede bijdrage leveren, en vice versa. De ontwikkeling is sterk afhankelijk van een aantal factoren. Belangrijk is dat het draagvlak bij de agrariërs wordt vergroot. Daarnaast is het van belang dat de afzet verbeterd wordt.

Verbreden draagvlak

De belangstelling voor streekgerelateerde producten op Voorne-Putten lijkt niet zo groot. De bedrijven met verkoop aan huis van eigen producten hebben voldoende omzet. Het omzetten van hun product in een streekeigen product heeft voor hen geen meerwaarde.

Nieuwe belangstellenden voor de productie streekproducten hebben zich tijdens ons onderzoek niet aangediend. Bij een deel van de agrariërs bestaat het idee dat een streekproduct een 'typisch' product moet zijn of een van oudsher voorkomend gewas. Een streekproduct kan echter ook een 'gewoon' product, zoals kaas of aardappelen, maar gekoppeld aan het 'gevoel'

dat je erbij verkoopt, doordat het product uit een bepaalde streek, met de bijbehorende associatie, afkomstig is.

Ontwikkelen van een “streekgevoel” met producten

Het enige oude streekrecept dat bekend is van Voorne-Putten is spek met peren (Gieser Wildeman). Er bestaan nauwelijks specifieke streekgebonden producten. Dat kan een knelpunt zijn: een typisch product zou meteen de associatie met het gebied oproepen, zoals schapen met Texel. Het kan ook een kans zijn: het eiland Voorne-Putten biedt een compleet assortiment. Van groenten tot bloemen, van kaas tot honing en zelfs wijn kan in het pakket. Daarmee kunnen Voornse streekproducten versterkend werken aan de uitstraling van de streek. Eenheid in het merk (een streekmerk) vergroot de herkenbaarheid van de producten en kan het vertrouwen van de consument versterken. Daarom hangt het succes van een streekproduct sterk samen met de vermarkting van Voorne-Putten als streek in toeristische zin.

Gebruik in restaurants of bedrijfskantines

Restauranthouder mevr. Suze de Vries (2001), bestuurslid van TOP-Voorne, gebruikt in haar restaurant zeer veel in de streek geproduceerde landbouwproducten, zoals asperges uit de duinen, verse tuinkruiden uit een heemtuin, bessen, courgettes, aardappels, tomaten en kaas direct van de producent en zelfs wild uit de duinen. Voor zover zij weet is haar restaurant het enige op Voorne-Putten met streekeigen producten. De leveranciers van het restaurant van mevr. De Vries zijn over het algemeen kleine bedrijven, met een geringe productieomvang. Zij hebben geen behoefte om meer afzetkanalen te vinden.

Onder andere restauranthouders ziet TOP-Voorne geen initiatieven om ook met streekproducten te werken. Toch denken zij dat er wel mogelijkheden bestaan om tot samenwerking tussen horeca en producenten van agrarische producten te komen, waarbij de streekeigenheid van het gebied een rol speelt.

Markt en afzet

Marktkansen voor streekproducten van Voorne-Putten lijken ons volop aanwezig: er komen grote aantallen toeristen op het eiland die kunnen aankloppen bij de huisverkopers. Bewoners van de kleinere plattelandsgemeenten willen wellicht ook nog wel speciaal naar een streekwinkel of boerderijwinkel rijden evenals enkele bewoners van de grote plaatsen zoals Hellevoetsluis, Brielle en Spijkenisse. Deze laatste groep zal daarnaast voorzien kunnen worden via de regionale supermarkten en de speciaalzaken. Voor afzet aan de grote steden, zoals Rotterdam, liggen er mogelijk kansen om te leveren aan speciaalzaken.

Gebiedsmakelaar om samenwerking bevorderen

In andere gebieden zien we bij het ontwikkelen en vermarkten van een streekproduct onderlinge samenwerking tussen de telers, bijvoorbeeld door met het bundelen van het aanbod tot een breder assortiment te komen. Ook voor de ontwikkeling van het merk, voor het vermarkten en voor de afzet van de streekproducten werkt samenwerking versterkend.

We denken dat een portefeuillehouder plattelandsvernieuwing bij de WLTO en een professionele ‘gebiedsmakelaar’ (zie § 3.6 en de bijlage) een positieve bijdrage kunnen leveren aan de ontwikkeling van een streekproduct en aan de samenwerking tussen de producenten. Voorwaarde is dan wel, dat er initiatief ontstaat in de streek vanuit de ondernemers voor de ontwikkeling van een streekproduct.

6. Biologische land- en tuinbouw

Wat zijn de mogelijkheden en het draagvlak voor biologische land- en tuinbouw op Voorne-Putten? Dat was het vierde thema plattelandsvernieuwing waarnaar we onderzoek hebben gedaan.

In dit hoofdstuk beschrijven we achtereenvolgens de positie die biologische land- en tuinbouw momenteel heeft op Voorne-Putten. Vervolgens beschrijven we wat we in het project hebben gedaan om die activiteiten te versterken en te ondersteunen. Tenslotte schetsen we de perspectieven voor biologische land- en tuinbouw op Voorne-Putten.

6.1 Positie biologische land- en tuinbouw op Voorne-Putten

De maatschappelijke belangstelling voor biologische land- en tuinbouw is groeiende. De discussie over voedselveiligheid en ethiek in de landbouw wordt sterker naarmate zich meer dierziekten en voedselschandalen openbaren. Hierdoor wordt de markt gevoeliger voor biologisch geproduceerde producten. De marktpositie van Eko-producten is de laatste jaren verbeterd en de supermarkten ruimen hiervoor steeds meer schapruimte in.

De overheidsdoelstelling is een biologisch areaal van 10% van alle cultuurgrond in 2010. In 2000 was dit areaal 1,2%. Daarom stimuleert de overheid biologische landbouw langs verschillende wegen (omschakelpremies, fiscale maatregelen, groenfinanciering). Dat gebeurt vanuit de volgende overwegingen:

1. biologische landbouw scoort over het algemeen beter op milieuprestaties, met name op het gebied van mineralenbenutting en het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen en medicijnen en op het gebied van dierenwelzijn;
2. mede hierdoor heeft biologische landbouw maatschappelijk gezien een positief imago. Daardoor kan het bijdragen aan een betere relatie tussen stad en land;
3. biologische landbouw is een marktgerichte vorm van duurzame landbouw, een economisch kansrijke optie ter versterking van de bestaande bedrijven. Dat is van belang voor continuering van de landbouw in het gebied en daarmee ook van groot belang voor het landschappelijke karakter van Voorne-Putten;
4. ten slotte kan biologische landbouw een bijdrage leveren aan de ontwikkeling van natuurwaarden en biodiversiteit, hetgeen in dit door grote steden omringde gebied ook uit recreatief oogpunt interessant is.

Het aandeel biologische land- en tuinbouw op Voorne-Putten blijft sterk achter bij dat in Nederland. Volgens SKAL (2002) zijn er in het gebied zes gecertificeerde biologische tuinbouwbedrijven en is er een fruitteeltbedrijf in omschakeling. Bij de tuinbouwbedrijven gaat het zowel om teelt onder glas (tomaat, komkommer, courgette) als om open teelt (asperges). Het gezamenlijke biologische areaal is ca. 30 ha. Er zijn op Voorne-Putten geen biologische melkvee- of akkerbouwbedrijven.

6.2 Aanpak

Tijdens de groepsbijeenkomsten in 2000, zoals eerder beschreven in hoofdstuk 2, is ook de belangstelling gepeild voor biologische land- en tuinbouw.

De leden van de projectgroep hebben vervolgens namen aangedragen van wie zij wisten dat zij belangstelling hebben voor biologische landbouw, eventueel in een heel pril stadium. Ook hebben we de voorlichters van DLV, WLTO en *The Greenery* die in het gebied werkzaam waren, gevraagd of zij bedrijven wisten die met de gedachte speelden om zich te oriënteren op biologische landbouw. Zo kwamen we begin 2001 tot een groepje belangstellenden van vijf bedrijven. Deze vijf hebben als werkgroep in beeld gebracht wat de reden was dat zij hun interesse in biologische land- en tuinbouw nooit verder hadden omgezet in concrete actie. De drempel om zich te oriënteren op biologische landbouw bleek erg hoog te liggen. Veel ondernemers hebben weinig kennis van en inzicht in de zaken die bij biologische productiemethoden komen kijken. Ze hebben vragen en onzekerheden als: wat zijn de richtlijnen en eisen voor biologische landbouw, wat mag wel, wat mag niet, welke gewassen kan ik telen, past de biologische productiemethode bij mijn grondsoort, hoe ga ik om met de onkruiddruk, hoe zijn afzet en financiering geregeld, welke fiscale voordelen kan ik genieten, hoe kom ik aan voldoende arbeidskrachten?

Op basis van deze gegevens hebben we vervolgens een nieuw project geformuleerd dat antwoord moet geven op de vele vragen. Het project *‘Stimuleren van biologische land- en tuinbouw op Voorne-Putten’* is aangevraagd bij en gefinancierd door de provincie Zuid-Holland en uit het LTO/WLTO-project *‘Oriëntatie in de biologische land- en tuinbouw’*. Het project liep van juni 2001 tot en met juni 2002. De resultaten van dit project vinden in een aparte rapportage plaats (WLTO 2002). In de volgende paragraaf vatten we de resultaten alvast samen.

6.3 Oriëntatietraject

Met het opzetten van het oriëntatietraject wilden we agrariërs die belangstelling hebben getoond voor biologische landbouw antwoord geven op hun vragen. We wilden daarmee twijfels en vooroordelen wegnemen, wat de weg moet banen voor een goed doordachte en weloverwogen beslissing om al dan niet om te schakelen naar biologische land- en tuinbouw. Gelijktijdig met de oriëntatie, gericht op de agrarische ondernemers, behelst dit project een oriënterend marktonderzoek naar de afzetmogelijkheden voor biologische en streekeigen producten, zowel regionaal als bovenregionaal. Bij het schrijven van dit rapport zijn de uitkomsten van deze marktverkenning nog niet bekend.

Aan het oriëntatieproject hebben twaalf agrariërs deelgenomen die belangstelling hebben getoond in biologische land- en tuinbouw: vier melkveehouders, vijf akkerbouwers en drie glas-tuinders. Het oriëntatietraject bestond uit de volgende onderdelen:

- drie oriëntatiebijeenkomsten met als onderwerpen: eisen, regels, voorwaarden en controle, financieringsmogelijkheden, subsidies en economisch perspectief en tenslotte afzetmogelijkheden;
- totaal 6 excursies: per sector twee, voorafgaand en ter afsluiting van de bijeenkomsten. Deze excursies waren gericht op het uitwisselen van kennis en ervaring en op de teelttechnische aspecten;
- een *quick scan* op de bedrijven. De deelnemers zijn persoonlijk bezocht door adviseurs van WLTO, ZLTO of DLV. De *quick scan* is een globale verkenning gericht op de vraag of omschakeling gemakkelijk is te realiseren of het betreffende bedrijf;
- bedrijfsontwikkelingsplan voor drie bedrijven. Hierbij zijn de toekomstmogelijkheden van deze drie bedrijven bekeken, waarbij de mogelijkheden voor biologische landbouw ook onder de loep zijn genomen. De uitkomsten van de bedrijfsontwikkelingsplannen zijn ten tijde van het schrijven van dit rapport nog niet bekend.

Aan het eind van het project hebben we met de deelnemers nogmaals de kansen en knelpunten besproken. We kunnen daaruit globaal de volgende conclusies trekken.

1. De voornaamste kans die men ziet is de hogere opbrengstprijis van biologische geteelde producten.
2. Omschakeling is een proces dat jaren duurt en voor een groot deel in het hoofd van de ondernemer en zijn sociale omgeving plaatsvindt.
3. De 'afstand' tussen de huidige, gangbare methode van de deelnemers en de biologische methode is vooralsnog te groot. Geen van de deelnemers teelde al vrijwel biologisch.
4. Enkele bedrijven hebben behoefte aan meer verbreding of verdieping om zich het gedachtegoed van biologische teelt meer eigen te maken. Gedacht wordt aan deelname aan een studiegroep PMOV. Het gaat hierbij om veehouders die (nog) niet volledig biologisch willen boeren. Met de PMOV-methode voeren zij hun dieren een eiwitarm en meer structuurrijk rantsoen, zodat de mestkwaliteit verbetert en de bodem vruchtbaarder wordt. De mineralenefficiëntie van bedrijven die hieraan deelnemen blijken gunstig. Deze methode wordt o.a. succesvol beproefd op de Minderhoudhoeve in Swifterbant.
5. Teelttechnisch verwacht men nogal wat problemen op Voorne-Putten. Vanwege de zware grondslag denkt men dat het moeilijk is om onkruid mechanisch te bestrijden. Arbeidskrachten zijn moeilijk in te huren voor handmatig wiewerk omdat er voldoende aanbod van meer aangenaam seizoenswerk is in de regio.
Vooral de biologische spruitenteelt is heel moeilijk, zeker in een regio als Voorne-Putten waar de ziektedruk groot is vanwege het grote areaal spruiten. Dat betekent dat een spruitenteler die biologisch wil gaan werken, waarschijnlijk over moet gaan op andere teelten. Dat betekent dat hij o.a. zijn machinepark moet aanpassen aan de nieuwe teelt, wat hoge kosten met zich meebrengt. Ook moet hij zich de deskundigheid van die nieuwe teelten eigen maken.
Voor de opslag van biologische aardappelen gelden strenge eisen. Veel aardappeltelers zullen hun bestaande aardappelopslag niet mogen gebruiken. Hierdoor zouden aardappeltelers bij omschakeling voor hoge investeringen komen te staan.
6. Deelnemers zien op tegen de omschakelperiode, waarin wel geproduceerd moet worden volgens de richtlijnen die gelden voor biologische landbouw, maar waarbij de afzet nog regulier is. Het verlies aan opbrengst wordt niet voldoende gecompenseerd uit de Regeling Stimulering Biologische Productiemethode (RSBP) van het Ministerie van LNV. Deze regeling vergoedt 65% van de inkomstenderving die het gevolg is van de omschakeling. Overige kosten die worden gemaakt om het bedrijf geschikt te maken voor biologische productie, worden niet vergoed.
7. Voor jonge ondernemers die middenin een bedrijfsovername zitten en daarbij zwaar gefinancierd zijn, is het financieel onaantrekkelijk om om te schakelen. In de omschakelperiode wordt slechts een deel van het opbrengstverlies vergoed uit de RSBP. Hun inkomsten kunnen in de omschakelperiode teruglopen terwijl de lasten van rente en aflossing hoog zijn.
Investerings worden niet vergoed. Deze investeringen zouden pas op termijn terugverdiend kunnen worden uit de meeropbrengst van biologische producten. Dit vergt een nog hogere financieringsbehoefte.
8. Groenfinanciering biedt enig soelaas: hiermee kan de omschakelende en biologische agrariër tegen een circa 1% lagere rente dan normaal een lening afsluiten.
9. De afzet blijft een knelpunt: afnemers van biologische melk komen pas naar een nieuw gebied als er voldoende melk geleverd wordt: ongeveer 1 miljoen liter op jaarbasis. Dat betekent dat één individuele melkveehouder moeilijk kan omschakelen.

Op het gebied van de afzet van akker- en tuinbouwproducten blijven onduidelijkheden bestaan. Voor sommige producten is afname vrij zeker, zoals voor aardappelen en suikerbieten. Verse producten die via de veilingen of de groothandel worden afgezet, hebben niet de garantie dat ze op de biologische markt terecht komen. Dat is afhankelijk van vraag en aanbod op dat moment.

10. De normen en eisen voor de biologische landbouw worden in de toekomst strenger. Zo wordt in de toekomst waarschijnlijk het gebruik van biologische mest vereist. Voor akkerbouwers kan het moeilijk worden om aan die eis te voldoen. Wanneer er onvoldoende veehouderijbedrijven in de buurt zijn, moet de mest over lange afstanden – en dus tegen hoge kosten – worden aangevoerd.

6.4 Perspectieven

Perspectieven voor ontwikkeling van biologische akkerbouw en melkveehouderij op Voorne-Putten lijken ons hoogst onzeker. Biologische teelt in de tuinbouw lijkt meer perspectief te bieden. Grootste drempel in de teelttechnische kant vindt men de zware grondslag, die waarschijnlijk moeilijk te bewerken is met machines voor mechanische onkruidbestrijding.

Het ontbreken van goede ketenafspraken ziet men als een groot probleem aan de afzetkant.

Ook lopen de ondernemers die omschakelen een groot financieel risico vanwege een verminderde opbrengst en hogere kosten in de omschakelperiode. In die tijd moet de boer al wel biologisch werken, maar krijgt hij die extra inspanningen nog niet doorvertaald in een hogere opbrengst van zijn product. Soms moet er eerst fors worden geïnvesteerd alvorens kan worden omschakeld. Deze extra kosten worden niet gedekt. Wachten is op een aangepast systeem van omschakelsteun van het Ministerie van LNV, als vervanger van de RSBP.

Het ministerie van LNV werkt momenteel samen met de Task Force Marktontwikkeling Biologische landbouw aan een voorlichtingscampagne om de consument te bewegen meer biologische producten te kopen. Bovendien moet de Task Force de samenwerking tussen boeren, producenten, handel en winkeliers versterken. Wanneer er meer samenwerking in de keten is, ontstaan meer kansen voor biologische bedrijven.

7. Conclusies, aanbevelingen en stappenplan

Onderstaande conclusies baseren we op het verkennend onderzoek naar de mogelijkheden en het draagvlak naar plattelandsontwikkelingsactiviteiten op Voorne-Putten. De aanbevelingen staan *cursief* aangegeven. We besluiten met een stappenplan voor verdere ontwikkeling van plattelandsvernieuwingsactiviteiten.

7.1 Conclusies en aanbevelingen

Algemeen

1. In het onderzoek zijn de mogelijkheden en animo onderzocht van vier typen activiteiten: agrarisch natuurbeheer, plattelandstoerisme, streekproducten en omschakeling naar biologische landbouw. Kijken we naar de animo onder agrariërs, dan blijken op Voorne-Putten agrarisch natuurbeheer en plattelandstoerisme het best te scoren. Hoewel de volksaard enigszins behoudend is, is er op het eiland zeker vernieuwingszin. Benutting hiervan kost wellicht wat meer tijd en inspanning dan elders.

Bij het verzilveren van de aanwezige animo spelen echter ook andere factoren een rol. Deze hebben te maken met de aanwezige vraag, de afstemming tussen vraag en aanbod en de organisatiegraad van de aanbieders. In de vertaalslag van animo naar kans blijken er belangrijke kinken in de kabel te komen (zie ook tabel 4). Zo is de animo voor agrarisch natuurbeheer goeddeels stukgelopen op de slechte *match* tussen animo en subsidiemogelijkheden. En bij biologische landbouw is de belangstelling vooralsnog niet verzilverd door onzekere afzet- en subsidiemogelijkheden. Bij ongewijzigd beleid (dus op de korte termijn) lijken er de beste kansen voor agrotouristische activiteiten.

Belangrijkste handicaps voor het verzilveren van de overige animo zijn:

- het ontbreken van 'trekkers', c.q. van een professionele ondersteunings- en organisatiestructuur voor plattelandsvernieuwing;
- het ontbreken van passend stimuleringsbeleid. Ondanks de wens tot gebiedsgericht beleid is er nog lang geen sprake van maatwerk om gebiedsinitiatieven te verzilveren.

Tabel 4. Factoren die momenteel de perspectieven van plattelandsvernieuwing op Voorne-Putten bepalen

	draagvlak onder agrariërs	samenwerking tussen agrariërs	bedrijfstechnische mogelijkheden	overheidsmarkt, c.q. regelgeving	consumentenmarkt
agrarisch natuurbeheer	+	-	+	-	-
agrotourisme	+	+	+	o	+
streekproductie	o/-	-	+	o	-/o
biologische landbouw	o/+	-	-/o	-	-/o

Legenda:

(+) positief werkende factor

(o) neutrale factor

(-) remmend werkende factor

2. Voor de agrarische ondernemers liggen op korte termijn de beste kansen in agrotourisme en – voor sommigen – in natuurbeheer. Voor een verdere uitbreiding van verbredingsactiviteiten zullen ook de ondernemers zelf initiatief dienen te tonen, zich laten informeren en zich zo nodig moeten organiseren om markten open te breken of zelfs te creëren.
Wij adviseren de agrariërs op Voorne-Putten om ook na afsluiting van dit project te blijven nadenken over de mogelijkheden voor ‘groene producten en diensten’ en waar nodig en mogelijk initiatief te nemen tot samenwerking en marktverkenning.

3. *Wil de animo voor plattelandsvernieuwingsactiviteiten behouden blijven en verder worden aangewakkerd en benut, dan is het van groot belang dat er een professionele en duurzame ondersteuningsstructuur voor plattelandsvernieuwing van de grond komt. Hiervoor zijn van groot belang:*
  - a. *dat WLTO en In Natura – naast de agrarische ondernemers zelf – plattelandsvernieuwing ‘levend houden’ op het eiland. De WLTO-afdeling overweegt momenteel een portefeuillehouder ‘plattelandsvernieuwing’ te introduceren en wil dit ook op kringniveau aankaarten. Zo’n stap juichen we ten zeerste toe;*
  - b. *dat er blijvend overleg komt tussen alle partijen die op Voorne-Putten met het platteland te maken hebben. In het project bleek dat een ‘gebiedsplatform’ (waartoe de begeleidingscommissie min of meer fungeerde) een belangrijke functie kan vervullen voor informatie-uitwisseling en ideevorming;*
  - c. *dat de voorgaande initiatieven worden gesteund en gevoed door een professionele ‘gebiedsmakelaar’ die ideeën voor plattelandsontwikkelingsactiviteiten genereert, ondersteunt, coördineert en begeleidt. Zo’n gebiedsmakelaar zou mede kunnen worden gefinancierd uit het EU-plattelandsontwikkelingsprogramma Leader+, dat recent van kracht geworden voor een groot deel van de Zuid-Hollandse eilanden en – getuige het inmiddels opgestelde ontwikkelingsplan – onder meer prioriteit geeft aan stimuleren van duurzaamheid van de agrarische sector en behoud en versterking van de gebiedskwaliteit. Elders, zoals in de voormalige Waardevolle Cultuurlandschappen, hebben dergelijke makelaars inmiddels hun meerwaarde bewezen. We bepleiten van harte dat het opzetten van een professionele ondersteuningsstructuur met behulp van een gebiedsmakelaar één van de eerste Leader-projecten op de eilanden zal zijn.*

Agrarisch natuur- en landschapsbeheer

4. Er is een behoorlijke animo voor agrarisch natuurbeheer op Voorne-Putten. De geraadpleegde agrariërs blijken vooral belangstelling te hebben voor weidevogelbescherming, natuurvriendelijk beheer van oevers en sloten, bloemrijke akkers en akkerranden, opvang van ganzen en andere wintergasten en onderhoud van landschapselementen. Uiteindelijk is deze animo slechts voor een klein deel ‘verzilverd’ in de vorm van aanvragen bij de Subsidieregeling agrarisch natuurbeheer (SAN) van het ministerie van LNV. Oorzaken daarvan zijn:
  - de SAN sluit op Voorne-Putten slecht aan bij de wensen van de geïnteresseerde boeren. Slechts een deel van de maatregelen waarvoor animo bestond, paste naadloos in de SAN. Andere subsidieregelingen voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer zijn momenteel op het eiland niet voorhanden
  - de voortdurende onzekerheid omtrent de beschikbaarstelling van financiën voor de SAN in 2001 en 2002, en de trage beoordelingsprocedures bij Laser (de aanvragen van eind 2001 waren op het moment van schrijven nog niet beoordeeld) hebben het vertrouwen in de geloof- en kredietwaardigheid van de overheid, en daarmee de gewekte animo, sterk ondermijnd;

- de provincie, die enerzijds – met het onderhavige project – de animo voor agrarisch natuurbeheer wil stimuleren, bood anderzijds weinig beleidsmatige randvoorwaarden om dit tot een succes te maken. Zo bood het beheersgebiedplan (zeker in de ontwerp-fase) het eiland weinig soelaas en bleek de provincie in 2001, toen het onzeker was of LNV voldoende SAN-budget zou hebben, bovendien niet bereid om een overbruggingskrediet te verstrekken. Daarmee is een jaar agrarisch natuurbeheer verloren gegaan.

Al met al zijn de perspectieven voor de verdere ontwikkeling van het agrarisch natuur- en landschapsbeheer op Voorne-Putten hoogst onzeker. *We adviseren het ministerie van LNV en de provincie dringend om de toepassing van de SAN aantrekkelijker te maken voor 'startende' gebieden waar nog geen agrarische natuurvereniging aanwezig is.*

5. Ook andere budgetten en projecten op het gebied van natuurbeheer lijken vooralsnog weinig of onzekere perspectieven te bieden voor agrarisch natuurbeheer:
  - de mogelijkheden van de Subsidierегeling Natuurbeheer (SN) op Voorne-Putten zijn nog onzeker. De kansen voor agrarisch beheer hangen hier vooral af van de vraag of er gebieden zullen worden aangewezen waar functiewijziging (particulier beheer) met hoofdfunctie natuur mogelijk wordt;
  - andere natuurinitiatieven op Voorne-Putten, zoals 'Deltanatuur' of de plannen voor waterberging en natuurontwikkeling rond de Strypse wetering, zijn vooral gericht op grootschalige 'natte' natuur, cq. op natuurtypen waarbij de landbouw hooguit een marginale rol kan spelen. De mogelijkheden van agrarisch natuurbeheer lijken bij de betrokken overheden en de natuurorganisaties nog niet erg 'verinnerlijkt'.

Bij het ontwikkelen van (nieuwe) natuurplannen op Voorne-Putten zouden overheden en natuurorganisaties serieus moeten overwegen of er combinatiemogelijkheden zijn met landbouw.

6. Gezien de perikelen rond de SAN, de onzekere positie van collectieven (zowel organisatorisch als financieel) in het LNV-subsidiestelsel en de gedaalde animo voor agrarisch natuurbeheer ligt de oprichting van een agrarische natuurvereniging op dit moment niet erg voor de hand. Dat is jammer, want een dergelijke stap kan wel een belangrijke stimulans zijn om het natuurbeheer levend te houden. *Het is gewenst dat bij vervolgactiviteiten de perspectieven voor oprichting van een aparte stichting of vereniging voor agrarisch natuurbeheer of voor plattelandsvernieuwing een belangrijk punt van aandacht blijft. De WLTO heeft eerder aangegeven, hier welwillend tegenover te staan.*

Plattelandstoerisme

7. Voor de korte termijn lijken agrotouristische activiteiten op Voorne-Putten het meestbelovend: er is animo onder de agrariërs, er is op onderdelen een duidelijke vraag, er zijn al initiatieven genomen en er liggen voldoende mogelijkheden voor samenwerking. In het kader van het project zijn twee concrete activiteiten ontplooid:
  - een aantal bedrijven is bereid gevonden om te worden opgenomen in een fietsroute en hun bedrijven (selectief) open te stellen voor bezoekers;
  - er is een brochure gemaakt waarin een aantal bedrijven zich presenteert met hun toeristisch-recreatieve 'aanbod'.

In beide gevallen is constructief samengewerkt met VVV en recreatieschap (Groenservice Zuid-Holland).

8. Er zijn nog veel meer voorbeelden te bedenken van agrotouristische activiteiten op agrarische bedrijven. De vrijetijdsbesteding en het vakantiegedrag zullen de komende jaren veranderen, onder meer door veranderende trends en vergrijzing. De werkgroep die in het kader van het project is geformeerd heeft reeds een aantal nieuwe ideeën geopperd. Ook is er op onderdelen al een concrete vraag, bijvoorbeeld naar medewerking aan en voorzieningen voor ruiters- en wandelroutes.

Voor een slagvaardige ontwikkeling van het plattelandstoerisme zijn de volgende activiteiten gewenst:

- a. *bundeling van krachten en activiteiten. Dit geeft een duidelijke meerwaarde, bijvoorbeeld bij:*

- *productontwikkeling;*
- *het ontwikkelen van een marketingconcept;*
- *het aanbieden van arrangementen;*
- *gezamenlijk profilering en presentatie.*

De krachtenbundeling geldt voor zowel de toeristisch ondernemende agrariërs (bijv. door oprichting van een eigen stichting of vereniging) als voor samenwerking met organisaties zoals VVV, Groeneservice en de PR-Commissie Land- en Tuinbouw. Zo kan actief worden ingespeeld op de plannen voor de toeristisch-recreatieve ontwikkeling van Voorne-Putten/Rozenburg zoals verwoord in het 'Masterplan Recreatie en Toerisme Voorne-Putten'.

- b. *nadere marktverkenning: welke doelgroepen zijn voor het eiland interessant, welke behoefte is er aan agrotouristische activiteiten? Zo kan met het aanbod beter worden ingespeeld op trends en kan maatwerk worden geleverd. Hierbij kan al veel worden geleerd van de aanpak in andere gebieden die agrotouristisch actief zijn;*
- c. *verdere productontwikkeling. Op basis van de marktverkenning kunnen ongetwijfeld vele nieuwe 'producten' worden ontwikkeld, zowel individueel als gezamenlijk. Het genoemde 'Masterplan' biedt daarvoor goede handvatten. De WLTO zou zelfs samenwerkingspartner kunnen zijn in meer projecten dan waarbij zij nu genoemd staat in het Masterplan;*
- d. *ontwikkeling van een marketingconcept. Alle diensten die de agrarische sector aanbiedt en alle producten die ze verkoopt, moeten een goed doordacht 'gevoel' met zich meedragen, dat refereert aan (het platteland van) Voorne-Putten;*
- e. *ondersteuning bij ideevorming en versterken van de organisatiegraad. De agrotouristische 'producten' moeten in beginsel zichzelf verkopen, maar met name voor de productontwikkeling en het versterken van samenwerking tussen agrariërs en met toeristische organisaties is aanvullende ondersteuning gewenst, zeker ook financieel. Daarnaast kunnen gemeenten bijdragen aan de ontwikkeling van plattelandstoerisme door de (planologische) randvoorwaarden helder en eenduidig te maken.*

Streekproducten

9. Op Voorne-Putten verkoopt een groot aantal bedrijven producten aan huis. Deze dragen echter niet het predikaat 'streekproduct', omdat de relatie met de streek ontbreekt. De betrokken bedrijven zeggen voldoende afzet te hebben. Daarom heeft het omzetten van hun product in een streekproduct voor hen geen meerwaarde. Nieuwe belangstellenden voor streekproducten heeft dit onderzoek niet opgeleverd. Bij een deel van de agrariërs leeft het idee dat een streekproduct een van oudsher voorkomend gewas moet zijn of een product dat via een speciale teeltwijze of bewerking tot stand komt. Zulke specifiek Voornese producten zijn er niet. Een streekproduct kan echter ook een 'regulier' product zijn dat in de afzet herkenbaar en aantrekkelijk wordt gekoppeld aan Voorne-Putten. Het eiland biedt

daartoe in beginsel – in combinatie met de agrotouristische vermarkting – voldoende mogelijkheden.

10. De markt voor streekproducten is in dit onderzoek niet in beeld gebracht. In theorie lijken er echter goede marktkansen aanwezig: er komen grote aantallen toeristen op het eiland die wellicht kunnen aankloppen bij de huisverkopers. Ook de eigen bevolking, zeker die in grotere kernen zoals Brielle en Hellevoetsluis, vormt wellicht een afzetmarkt. En voor afzet in de omliggende grote steden, zoals Rotterdam, liggen er wellicht kansen om te leveren aan speciaalzaken. Goede vermarkting is één van de belangrijkste voorwaarden om een streekproduct te laten slagen.
11. Het rapport beschrijft een groot aantal succes- en faalfactoren voor streekproducten, gebaseerd op ervaringen elders. *Is er animo om verder te gaan met ideevorming over streekproducten, dan kan Voorne-Putten profiteren van deze lessen. Eerste vereiste is een initiatief vanuit de streek zelf – de vraag naar streekproducten ontstaat immers niet vanzelf, maar moet actief worden aangewakkerd. Dat vergt een klinkende merknaam, een prettige associatie met het eiland en forse (tijds)investeringen in afzetmogelijkheden.*

Biologische landbouw

12. De biologische landbouw- en tuinbouw neemt op Voorne-Putten momenteel een zeer bescheiden plaats in. Vanuit het project is een apart gefinancierd traject gestart om belangstellende agrariërs meer informatie te verschaffen over de mogelijkheden en beperkingen van omschakeling. Hieraan hebben twaalf melkveehouders, akkerbouwers en tuinders meegedaan. Voor drie bedrijven is zelfs een concreet omschakelplan gemaakt. Vooralsnog is echter geen der deelnemers ook daadwerkelijk omgeschakeld. Grootste knelpunten zijn:
  - de teelttechniek: vanwege de zware grond worden problemen verwacht met mechanische onkruidbestrijding;
  - de afzet: er ontbreken goede ketenafspraken;
  - de financiële risico's: ondernemers die omschakelen lopen een groot financieel risico vanwege een verminderde opbrengst en hogere kosten in de omschakelperiode. Bovendien moet soms fors worden geïnvesteerd alvorens kan worden omgeschakeld. Deze extra kosten worden niet gedekt. Wachten is op een aangepast systeem van omschakelsteun van het ministerie van LNV, als vervanger van de huidige regeling.Voor de verdere bevordering van biologische landbouw op Voorne-Putten zijn nodig:
  - betere afzetgaranties, c.q. meer samenwerking in de keten;
  - geduld, c.q. tijd voor reflectie en verdere meningsvorming. Als de agrariërs op Voorne-Putten zich blijven verdiepen in duurzame landbouwmethoden en de afstand tussen gangbaar en biologisch allengs kleiner wordt, zullen zowel de fysieke als de psychische stap naar een biologische bedrijfsvoering steeds kleiner worden.

7.2 Stappenplan

Voor een voortvarende 'doorstart' van plattelandsvernieuwingsactiviteiten op Voorne-Putten kan het volgende stappenplan worden gebruikt. Dit is geformuleerd in 'actieve' termen – de wenselijkheid daarvan wordt natuurlijk mede bepaald door alle betrokken partijen.

Eerst wordt een solide 'infrastructuur' voor plattelandsvernieuwing aangelegd:

1. De WLTO-afdeling of –kring introduceert een portefeuillehouder plattelandvernieuwing, gevoed door een agrarische werkgroep.
2. Overheden en WLTO financieren met Leader-geld een gebiedsmakelaar, c.q. zetten een professionele ondersteuningsstructuur op.
3. Er wordt een regionaal platform (geen bestuurlijk platform) in het leven geroepen dat informatie uitwisselt en ideeën genereert. Het platform zou – desgewenst in enigszins aangepaste samenstelling – naadloos kunnen aansluiten op de begeleidingscommissie van het onderhavige project.
4. Desgewenst wordt er een agrarische natuurvereniging of een rechtspersoon met een bredere taakstelling in het leven geroepen voor de dagelijkse begeleiding en coördinatie van plattelandsvernieuwingsactiviteiten.

Als de infrastructuur staat, kunnen vervolgens concrete activiteiten worden ontplooid:

5. Vraag en aanbod worden beter in beeld gebracht. Omdat een aanbodgerichte aanpak al in het onderhavige project is toegepast, gaat het nu vooral om de vraag naar ‘groene plattelandsdiensten’ en om de bijbehorende ‘koopkracht’.
6. Waar het gaat om diensten waar de markt vooral een overheidsmarkt is (zoals bij agrarisch natuurbeheer en in mindere mate ook bij omschakeling naar biologische landbouw), worden de overheidsbudgetten (naast die uit de SAN) nauwkeurig in beeld gebracht en wordt overleg gevoerd met potentiële financiers over de precieze aard van de vraag (welke diensten wenst de overheid nu precies?) en de ruimte die bestaande budgetten daarvoor bieden. Pas als de vraag duidelijk(er) is gedefinieerd, worden agrariërs geworven voor het leveren van de gewenste diensten.
7. Daar waar het gaat om diensten die vooral uit private markten worden gefinancierd (zoals agrotourisme en streekproductie), vinden marktverkenningen plaats: naar welke diensten is een koopkrachtige vraag aanwezig of kan deze met weinig moeite worden gecreëerd? Vervolgens wordt – bij voorkeur door de producenten gezamenlijk – op de gebleken vraag ingespeeld.
8. Daar waar de markt onvoldoende werkt en/of bestaande overheidsregelingen tekortschieten, spannen de overheden zich in om nieuw of aanvullend stimuleringsbeleid te ontwikkelen.
9. Samen met de recreatieve organisaties wordt de gebiedspromotie ter hand genomen, waarbij het accent ligt op de aanwezigheid van rust en ruimte in de nabijheid van grote steden en de band tussen stad en platteland.

Bronnen

- Andeweg, J., L. Gips & A. van der Zijden (red.) 2001. *Weidevogelbescherming in Zuid-Holland 2000*. Landschapsbeheer Zuid-Holland, Gouda.
- Begrenzingsplan Binnenduinrand Voorne*. 1999. Provincie Zuid-Holland & Dienst Landelijk Gebied, Den Haag.
- Beheersplan voor het beheers- en reservaatgebied Voorne-Putten*. 1992. Provincie Zuid-Holland & Dienst Landelijk Gebied, Den Haag.
- Beheersgebiedsplan Zuid-Holland – Uitvoering Subsidieregeling agrarisch natuurbeheer*. 2001. Provincie Zuid-Holland, Den Haag.
- Bruin, R. de. 2001. *Persoonlijke mededelingen*. Stichting Streekeigen Producten Nederland, Wageningen.
- Consumenten vertrouwen meer op voedsel uit hun eigen land*. Berichten Buitenland, februari 2002.
- De Blauwe Long – robuust en veilig. Visie op de mogelijkheden van de ontwikkeling van deltanatuur in de Rijn-Maas monding*. Z.j. Opgesteld in opdracht van de Stuurgroep Deltanatuur. Bosch Slabbers tuin- en landschapsarchitecten.
- Eldert, B. van. 2001. *Weg met het zwembadgevoel. Center Parcs Pionier in de verkoop van verhalen. Adrenaline! Fun! Discovery! Relax!* Utrechts Nieuwsblad, 6 oktober 2001.
- Faber, G.H. en G. Ybema, 2001. *Beleidsbrief Toerisme en Recreatie*. Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij en Ministerie van Economische Zaken, Den Haag.
- Groot belang streekproducten voor regionale economie*. 2000. Nieuwsbrief nr. 5, augustus 2000. Stichting Streekeigen Producten Nederland, Wageningen.
- Innovatie Steunpunt Wageningen. 2001. www.isw.nl
- Ittersum, K. van. 2001. *Regionale producten verkopen beter*. Promotieonderzoek. Wageningen UR, 6 december 2001.
- Kleur bekennen – De natuurdoeltypenkaart van Zuid-Holland*. 2000. Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland, Den Haag.
- Kracht en Kwaliteit*, 1999. Beleidsprogramma LNV 1999-2002. Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, De Haag.
- Kuil, E. 1999. *De markt voor agrotourisme*. AVN Recreatie & Toerisme, Den Haag.
- Land- en tuinbouw: een zaak voor ons allen*. 2002. Krant ter gelegenheid van het 25-jarig jubileum van PR Land-en Tuinbouw op Voorne-Putten. April 2002.
- Masterplan Recreatie & Toerisme Voorne –Putten /Rozenburg*. 2001. Nieuwland advies. Wageningen.
- Natuurlijk eten, over biologische landbouw in Nederland*. 2001. Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Den Haag.

- Ontwerp-voornemen natuurgebiedsplan "Zuid-Hollandse Eilanden Noord"*. 2002. Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland, Den Haag.
- Ontwikkelingsplan voor het Leader-gebied Zuid-Hollandse eilanden*. 2002. P.M.
- Soldaat, B. 2001. *Persoonlijke mededelingen*. WLTO, Haarlem.
- Stichting Streekeigen Producten Nederland. 2001. www.erkendstreekproduct.nl
- Streekproducten sterk op regionale markt*. 2001. Nieuwsbrief nr. 9, oktober 2001. Stichting Streekeigen Producten Nederland, Wageningen.
- Verkenning Agrotourisme*. 1997. Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, De Haag.
- Vlieger, J.J. de, K. van Ittersum en H. S. van der Meulen. 1999. *Streekproducten: van consument tot producent*. LEI, Den Haag.
- Voedsel en Groen. Het Nederlandse agrofoodcomplex in perspectief*. 2000. Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, De Haag.
- Vries, S. de. 2001. *Persoonlijke mededelingen*. TOP-Voorne, Oostvoorne.
- Stimuleren biologische land- en tuinbouw op Voorne-Putten*. 2002. Eindrapportage WLTO, Haarlem. In voorbereiding.

Bijlage: Projectidee gebiedsmakelaar plattelandsonwikkeling Zuid-Hollandse eilanden

Achtergrond

Op de Zuid-Hollandse eilanden (Voorne-Putten, Hoeksche Waard, Goeree-Overflakkee) vinden steeds meer activiteiten plaats op het gebied van plattelandsonwikkeling: stimulering en professionalisering van agrarisch natuurbeheer (o.a. door oprichting van agrarische natuurverenigingen), bevordering van plattelandstoerisme, behoud en versterking van cultuurhistorische elementen, ontwikkeling van streekproducten, integraal waterbeheer etc. Vergelijken we het tempo van de ontwikkelingen echter met dat in andere gebieden, dan is het relatief bescheiden. Dat heeft voor een deel te maken met de soms wat behoudende volksaard, maar voor een belangrijk deel ook met:

- het feit dat de eilanden beleidsmatig enigszins in een ‘dode hoek’ zitten. Een aantal budgetten en regelingen is in het verleden sterker in andere gebieden dan op de eilanden ingezet;
- de verbrokkelde budgetten voor plattelandsonwikkeling. De goede bedoelingen van het gebiedsgerichte beleid ten spijt, zijn de budgetten nog verre van ‘ontschot’, waardoor meer omvattende aanvragen vaak lastig financieerbaar zijn;
- het ontbreken van een organisatie- en ondersteuningsstructuur voor projecten en activiteiten op het gebied van plattelandsonwikkeling. De landbouworganisaties zijn wel bezig om hiervoor capaciteit beschikbaar te maken, maar dat is een zaak van langere adem.

Wel zijn belangrijke delen van de Zuid-Hollandse eilanden recent aangewezen als gebied dat gebruik kan maken van het EU-programma Leader+, een subsidieprogramma voor innovatieve en streekeigen plattelandsonwikkelingsactiviteiten. Hiertoe is een zogeheten Plaatselijke Groep opgericht, die projecten kan aanjagen en ingediende aanvragen toetst. Ook is een ontwikkelingsplan opgesteld, dat de basis vormt voor de toetsing van subsidie-aanvragen.

Naar een wervende ondersteuningsstructuur

De laatstgenoemde oorzaak van de haperende ontwikkeling van plattelandsonwikkeling kan worden opgeheven door aanstelling van een zogeheten gebiedsmakelaar voor de Zuid-Hollandse eilanden. Deze kan de volgende activiteiten ontplooiën:

- genereren van projectideeën op het gebied van plattelandsonwikkeling;
- bieden van ondersteuning bij het uitwerken van kansrijke ideeën tot solide projectvoorstellen;
- bieden van ondersteuning bij het vinden van financiering, zowel vanuit het Leader+-programma zelf als uit andere bronnen (ook Leader vergt overigens nationale cofinanciering);
- aanjagen van overleg op en tussen (organisaties op) de eilanden over plattelandsonwikkeling;
- ondersteunen en afstemmen van bestaande overlegplatforms;
- bevorderen van uitwisseling tussen de Zuid-Hollandse eilanden en andere Leader-gebieden.

Het fenomeen van gebiedsmakelaars komt oorspronkelijk voort uit de ervaringen met de Nationale Landschappen en later de Waardevolle Cultuurlandschappen (WCL's), waar bleek dat regionale ‘aanjagers’ uitstekend werk konden doen om in de regio zinvolle activiteiten van de grond te krijgen en te versnellen. Inmiddels functioneren er gebiedsmakelaars in (onder andere) de provincie Overijssel en in de regio Noord-Holland Midden, waar een gebiedsprogramma van kracht is. En ten slotte overwegen ook andere Zuid-Hollandse Leader-gebieden om

een voorstel in te dienen voor een professionele ondersteuningsstructuur (bijv. het Leader-gebied rondom Leiden).

Betekenis voor Leader en andere programma's en regelingen

Het aanstellen van een gebiedsmakelaar kan belangrijk ten gunste komen aan toekomstige Leader-projecten en daarmee een aantal van de doelen uit het recente Leader-ontwikkelingsplan dichterbij brengen:

- stimuleren van duurzaamheid van de agrarische sector;
- behoud en versterking van de gebiedskwaliteit;
- versterking van de bekendheid van het gebied.

Maar een gebiedsmakelaar kan ook bijdragen aan een effectievere werving en financiering van andere projecten op het gebied van plattelandsontwikkeling. Te denken valt aan de LNV-regelingen voor natuurbeheer (Programma Beheer), landelijke en provinciale regelingen voor landschap, cultuurhistorie en biologische landbouw, etc. Om die reden zullen wellicht ook andere partijen bereid zijn mee te betalen aan een gebiedsmakelaar.

Begroting en tijdplanning

Het is van groot belang dat de gebiedsmakelaar voor geruime tijd, in beginsel voor de gehele (resterende) Leader-periode, wordt aangesteld. Alleen dan kan hij vertrouwen opbouwen en een duurzame ondersteuningsstructuur waarborgen. De gebiedsmakelaar zou bijvoorbeeld rechtstreeks onder de Plaatselijke Groep kunnen ressorteren, maar op de loonlijst kunnen staan bij bijv. WLTO of provincie.

Als dit projectidee positief wordt ontvangen, kan het worden uitgewerkt tot een omvattend projectvoorstel en kan – afhankelijk van de precieze invulling van het idee – een begroting worden opgesteld.